

de/Gelderland
Bibliotheek

Magazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 171

www.ampt-epe.nl

site van het streekarchief gezocht in de fiches van het oud-notarieel archief? Het kan veel opleveren over voorouders of de geschiedenis van een boerderij.

De Projectgroep Cultuurhistorie bestudeert nu de conceptnota's over archeologie, historische geografie en cultuurhistorische waarden in de gemeente Epe. In mei wordt alles gepresenteerd aan onder andere de gemeenteraad en de leden van het Erfgoedplatform. Daarna worden ook de inwoners geïnformeerd over de cultuurhistorische eindvisie. U wordt natuurlijk op de hoogte gehouden via ons blad.

Tot slot: nog iedere week meldt zich wel een nieuw lid aan. Allen hartelijk welkom!

Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl.

AGENDA EVENEMENTEN 2^E HALFJAAR 2009

Dinsdag 13 oktober: Filmavond in Emst

De heer B. van der Veen van de Stichting Oud-Epe in Beeld zal een filmimpressie geven, bestaande uit een compilatie van oud filmmateriaal uit Epe, Emst, Vaassen en Oene. Deze avond zal plaatsvinden in cultureel centrum De Hezenbrink in Emst en begint om 20.00 uur. De zaal is open om 19.30 uur.

Zaterdag 31 oktober: Najaarsexcursie in Oene

Die dag zal er een excursiewandeling worden georganiseerd langs o.a. de volgende interessante objecten: de archeologische opgravingen, het Klooster, de boerderij aan de Zuidweg, met aansluitend een bezoek aan de korenmolen Werklust aan de Houtweg.

Voorafgaand aan deze excursie zal in café-restaurant Post een inleiding worden gegeven, aanvang 13.30 uur. De excursie zal tot circa 16.00 uur duren en worden afgesloten in café-restaurant Post.

Nadere info over beide evenementen vindt u in ons juninummer.

Rectificatie

In het vorige nummer van *Ampt Epe* (nr. 170) werd in de agenda van het eerste halfjaar met betrekking tot de voorjaarsexcursie naar het IJsselliniemuseum in Olst op zaterdag 30 mei a.s. abusievelijk vermeld dat de kosten voor leden € 3,00 en voor niet-leden € 5,00 zouden zijn. Iedereen betaalt bij aankomst € 3,00 entree voor deze excursie.

WINTERLEZING OVER DE IJSSELLINIE

R.G. Labberton

Zo'n 60 belangstellenden hebben op 24 februari jl. de presentatie over 'De IJssellinie' bezocht. Deze avond in de Eper Gemeentewoning werd gepresenteerd door de heer Hans de Bruin, die aan de hand van foto's en filmpjes, en natuurlijk een goed verhaal, de geschiedenis van de IJssellinie letterlijk en figuurlijk in beeld bracht.

Het verhaal begon ergens aan het eind van de jaren veertig, beginjaren vijftig van de vorige eeuw. West-Europa moest beschermd worden tegen het dreigende 'Rode Gevaar'. Gelukkig kende West-Europa een mooie verdedigingslijn: de Rijn. Dat bij een eventuele aanval Noord- en Oost-Nederland dan verloren zouden gaan, een kniesoor in de West-Europese Unie en later de NAVO die daarvan wakker lag. Toch was de Nederlandse militaire top erg ongelukkig met dit idee. Van de lidstaten van de NAVO werd verwacht dat zij een inspanning zouden leveren. Nederland was na de oorlog druk bezig met de wederopbouw en had maar zeer beperkte middelen voor een verdedigingslinie. Om toch een onverwachte opmars van de Sovjet-Unie te vertragen, werd een beproefd recept uit de kast gehaald: een waterlinie. Tussen Nijmegen (Bemmel) en Kampen verrees de IJssellinie, een 120 kilometer lang en maximaal 10 kilometer breed obstakel in de vorm van onder water gezet land (inundatie). Deze 'plas en dras'-verdedigingslinie van circa 40 à 50 centimeter diepte sloot natuurlijk mooi aan op de Rijn. Een goed plan, dat met het nodige lobbywerk uiteindelijk het levenslicht zag.

Natuurlijk moesten de bedoeling en de werking van de IJssellinie streng geheim blijven. En dat lukte ook aardig. Wie alle geruchten, roddels en halve leugens en waarheden bij elkaar plakte, kon misschien met de nodige fantasie redelijk in de buurt komen van de echte waarheid. Wilde je werkelijk weten hoe het precies zat, dan kon je bij de Russen terecht. Achteraf bleek dat de grootmacht achter het IJzeren Gordijn alras wist wat er in Oost-Nederland aan de hand was. Officieel werd pas in 1990 openheid van zaken gegeven over deze verdedigingslinie, die in 1953 helemaal gereed was.

In 1968 kwam er definitief een einde aan de door kapitein Haex bedachte IJssellinie, waarna veel van de linie is gesloopt.

Vóór de pauze kwam de geschiedenis over opkomst van de IJssellinie en de inrichting van de waterwerken aan de orde. De heer De Bruin ging daarbij nader in op de werking van het waterwerk. Daarbij maakte hij gebruik van filmbeelden van TV-Oost, waarin betrokkenen bij de IJssellinie uitgebreid aan het woord kwamen. Ook kregen de aanwezigen nog een snelcursus 'Bescherming tegen een atoomaanval', aan de hand van Amerikaanse voor-

lichtingsfilmpjes. Menigeen in de zaal herkende en voelde weer de dreiging van de jaren vijftig en zestig.

Na de pauze was het de beurt aan de militaire bouwwerken rondom de IJssel, en dan met name in de omgeving van Olst. De kazematten (bunkers) waren bedoeld om de IJssellinie te beschermen tegen aanvallen. Er werden verschillende types ontworpen en ook gebouwd. Van de oorspronkelijk gebouwde 64 kazematten zijn er nog 32 aanwezig, waaronder een commandogebouw en een compleet, maar eenvoudig hospitaal voor 36 patiënten. Een aantal van deze gebouwen kan bezocht worden onder leiding van een gids van de Stichting De IJssellinie.

De heer De Bruin werd na de presentatie door Eef Brummel hartelijk bedankt voor de boeiende en leerzame presentatie. Op 30 mei vindt het vervolg op deze avond plaats. Dan vindt er een rondleiding plaats en kunnen belangstellenden ook de kazematten aan de binnenkant bewonderen.

Voor meer informatie: <http://www.ijssellinie.info>.

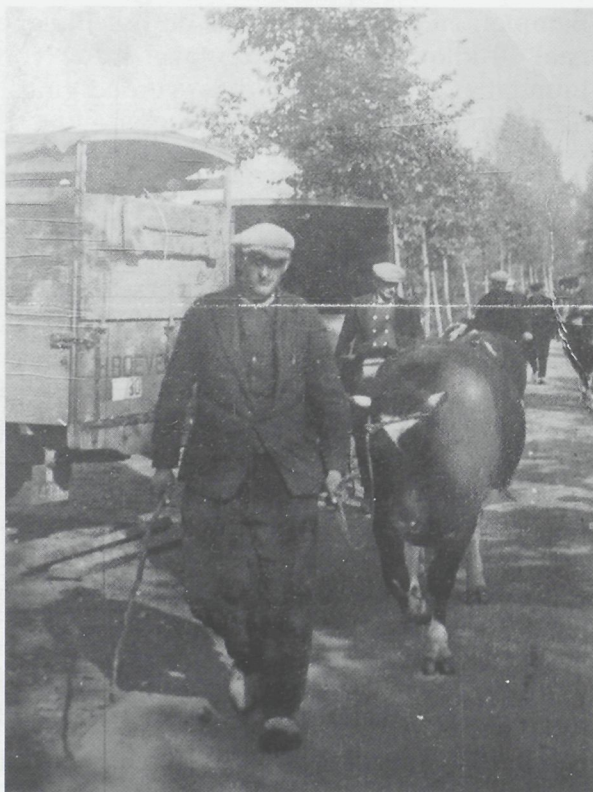
LEZERSRUBRIEK

Ook ditmaal bereikten ons weer diverse reacties van abonnees. Soms vragen, soms antwoorden op vragen van ons.

Wie kent hen?

Van Jan Kiesbrink ontvingen wij bijvoorbeeld de foto hiernaast: de aanvoer van koeien op de Oener veemarkt (Koefeest). Hij weet niet hoe oud de foto is, maar vermoedt jaren vijftig. (Her)kent een van u misschien de twee voorste personen?

Reacties graag naar:
jankiesbrink@hetnet.nl of naar
Boudewijnsweg 9, Oene.

Succesvolle oproep

Mevrouw R.M. Töpfer-Lougheed uit Vaassen berichtte ons dat het jongetje op de foto op blz. 35 van ons vorige nummer (kleuterklas Bartje, voorste rij, 2e van links) haar broertje Joop Lougheed is.

Klompemakingij

Wie weet waar vroeger deze klompemakingij in Epe gevestigd was?

Wie kent deze kinderen op de Wachtelenberg in Epe?

Gert van den Esschert moest ons helaas berichten dat er geen bruikbare informatie is binnengekomen naar aanleiding van zijn vraag in het decembernummer 2008. De afdruk was toen van slechte kwaliteit, vandaar dat we nog eens een poging wagen.

Uw reactie kunt u sturen naar de desbetreffende personen of naar de redactie. We zien ernaar uit!

BOERDERIJ TE VAASSEN

Vorig jaar oktober kregen wij van de heer D. Kuin uit Noordbeemster een fotokopie toegezonden van een artikel over een Vaassense boerderij. Het artikel was op 26 april 1913 verschenen in het *Centraalblad der bouwbedrijven voor Nederland en koloniën*. En geschreven door J.J. Hellendoorn. Het blijkt hier om de Geelmolen te gaan, die in 1911 gebouwd is. Gezien de ietwat ouderwetse trant van schrijven hebben wij ervoor gekozen ook de 'oude' spelling te laten staan.

<h1>CENTRAALBLAD</h1>		
□ □ DER BOUWBEDRIJVEN VOOR NEDERLAND EN KOLONIËN □ □		
N ^o . 43	26 APRIL 1913	4 ^e JAARG.
<small>HOOFDREDACTIE: L. ZWIERS, Architect, AMSTERDAM. — VASTE MEDEWERKERS: H. BLETZ, Architect; A. J. DINGEMANS, Kunstenaar; C. P. VAN HEER, Schiedamschenoord; H. J. KERKHOFF, Ontz. R. W.; G. LEIGNES BAKHOVEN, Ingenieur; S. S.; J. H. F. WICKERT, Inv. Ontz.; P. W. SCHARBOO, In Loo- sing Geest; B. A. VERHEY, C. J.; A. N. WIND, Deventer R. W.</small>	<small>UITGEVERS: VAN MANTGEM & DE DOES, AMSTERDAM, KEIZERSGRACHT 61</small>	<small>ABONNEMENT 7/25 PER KWARTAAL. FRANCO PER POST VOOR GEHEEL NEDERLAND. AFZONDERLIJKE NUMMERS 15 CENT.</small>
	<small>ALLEEN STUKKEN DE REDACTIE BETREFFEND, TE ZENDEN AAN DEN HOOFDREDACTEUR: P. C. HOOPSTRAAT 88.</small>	<small>ADVERTENTIËN 1-4 REGELS 30 CTS. ELKE REGEL MEER 20 CTS. DIENSTAAN- BIEDINGEN 1-5 REGELS 30 CTS. ELKE REGEL MEER 7½ CTS.</small>

Daar op de grens der Veluwe: aan de eene zijde het groene grasland en de golvende korenvelden, aansluitend aan de vruchtbare landouwen der bekende IJselstreek; aan de andere zijde de prachtige dennenbosschen, die als 't ware den overgang vormen naar de kale heide in haar grootsche uitgestrektheid, steeds iets nieuws biedend in kleur en vorm; in 't verschieft de zandverstuivingen, de Veluwe zelf, telkens onderbroken door een vlietend beekje, tegengehouden in zijn snellen stroom door oude, vaak vervallen stuwen, vele voorzien van een waterrad, dat rustig zich wentelt in den val van het kristalheldere water der spreng en daardoor een gansch bedrijf in beweging brengt; een bedrijf uitgeoefend in oude huizen, als opgestuwd uit den kalen bodem en omzoomd door het prachtige groen en paars der omgeving, gedekt met roode pannen, vuil geworden door ouderdom en juist daardoor zoo intiem van kleur, of met een groen bemost rietdak, reeds half vergaan en één geworden met de verweerde muren, opgetrokken van onze nooit volprezen baksteen, vol leven en tint, elke steen verschillend van kleur, omljnd door een heldere, afgebrokkelde kalkvoeg, of dekkend de helderwit gekwaste muren der Veluwsche wasscherijen, wars en maagdelijk van alle reclamemakerij, geheel ongerept in zijn eenvoudigen staat, niets meer willende schijnen dan ze in werkelijkheid zijn, - dáár werd ik op een helderen najaarsdag geplaatst om mijn oordeel te zeggen over een aldaar te bouwen boerderij.

Wat was het daar mooi! De zon verwarmde het landschap, en terwijl wij bij den boer aan een knappend houtvuur zaten, voor de dampende koffie, omhuld door den rook onzer sigaren of pijp tabak, insnuivend de stallucht, ontplooidde zich het landschap voor ons gezicht.

Bedrijfsschuren, enz.

Wat is de natuur toch machtig! Wat staan we daartegenover toch klein en machteloos; machteloos vooral om daar iets te plaats, dat niet vloekt tegenover zooveel moois; dat zich niet opdringt door reclameachtig gedoe, doch strak zich afteekent op het vlakke landschap, opgaand in het groen der oude boomen, zich spiegelen in het heldere water der spreng, dat aldoor zijn een-tonig gezang laat hooren van: ik draai je toch rond, jou sta-in-den-weg, oud rad, dat mij al den dag maar tegenhoudt in mijn vrijen sprong naar beneden; zich oplossend in duizenden druppels en zich daarbeneden weer samenvoegend tot één geheel, om een eind verder hetzelfde spelletje nog dikwijls te herhalen, steeds met hetzelfde succes.

Wat moest dáár gebouwd worden? Droomend zat ik daar, het met mezelf niet eens. Mijn principaal stoorde mij niet, gaf mij geen raad, liet het aan mij over. Alleen, zoo'n rieten dak lachte hem toe; mij eerst meer die roode pannen, doch huiverig werd ik, als ik dacht aan dat hel roode dak van een pas gebouwd huis, of nog erger, aan een dak van verglaasde pannen, terugkaatsend het felle zonlicht en daardoor de oogen pijnigend en onwillekeurig je afkeerend van zooveel banaals, steeds weer zoekend datzelfde landschap, als 't ware zich ontrollend in de verte. Wat moest dáár staan?

't Was me dat moment te machtig, en rustig hoorde ik den gezelligen kout van den boer aan, die vertelde van zijn avonturen en van die zijner burens Troosteloos ging ik naar huis. Wat moest dáár gebouwd worden?

Eindelijk, na dagen lang zoeken, kwam het. Iets van dezen tijd, praktisch, degelijk in zijn eenvoud, voldoende aan de strenge eischen eener goede boerderij, - niets meer, doch ook niets minder.

Huiverig werd ik, als me dat zou mislukken; als daar straks iets zou staan, vloekend met deze omgeving.

Ik voelde: het moest iets zijn, zich niet opdringend aan den wandelaar en toch getuigend van rust en kalmte, passend in deze omgeving, niet als 't ware daar neergeplakt, doch met haar opgegroeid.

Opgebouwd van onze nationale producten, en niet de minste daarvan onze baksteen. Toch rekening houdend met dezen tijd, gebruik makend van de hedendaagsche techniek, veroordelend als 't ware de oude handvormsteen; immers, deze is niet van onzen tijd!

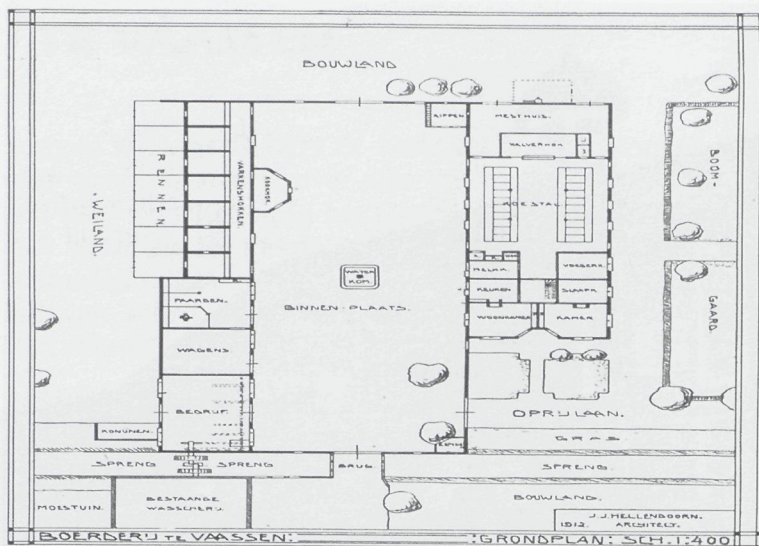
En verblendsteen? Zou dat helle rood of geel zich kunnen meten met al die kleurnuances van de natuur? Dit bleef een vraag. Dan maar een grijs-grauwe steen, en na lang zoeken vond ik deze in een nageperst product, mooi van tint, opgaand in de bruine heide, passend bij het grasland en niet hard doend tegenover de gele korenvelden.

Ik was er. Ik zag mijn product er al staan, en pas daarna ging ik een schets maken. Mijn bouwheer vond haar goed. Ik was tevreden.

Zoo werd het plan uitgewerkt, dat u hierbij kunt vinden als illustratie van dezen tekst. Een korte beschrijving zal misschien aangenaam zijn.

Lezer, mag ik u verzoeken, mij te volgen? Over de toegangsbrug treden we op de ruime binnenplaats, welke geheel bestraat is met vlakke klinkers. Ter weerszijden strekken zich ter lengte van 47 M. de gebouwen uit. Rechts de woning met koestal, links de bedrijfsschuren met stalling voor paarden en de varkensfokkerij.

In de woning vinden we een kamer voor den eigenaar, geheel als boerenwoonkamer behandeld. Wit geraapte muren, het houtwerk wit met bronsgroen geverfd, een schouw, gemetseld van nageperste gevelsteen, voorzien van rooster en kap, en geschikt voor het gebruik als gewoon houtvuur.

De plattegrond laat enkele originele details zien, zoals een konijnenhok en een hokje voor de eenden langs de beek, evenals een dubbel waterrad van de (originele?) Geelmolen

Van uit deze kamer en die van den boer komen we in een portaal, hetwelk toegang geeft tot de keuken, de slaapkamer van den knecht en den stal. De ruimte voor dit portaal wordt gebruikt als waschplaats, en van daar uit zijn bereikbaar de melkkamer, de voederkamer en de hooikoker.

De middengang is belegd met gele hardgebakken tegels, evenals de muren van den koestal, welke bezet zijn met een zelfde soort tegel, afgezet met rooden rand. In dezen stal is plaats voor 20 koeien, terwijl ze met den kop naar de middengang staan, gebonden aan ijzeren staken.

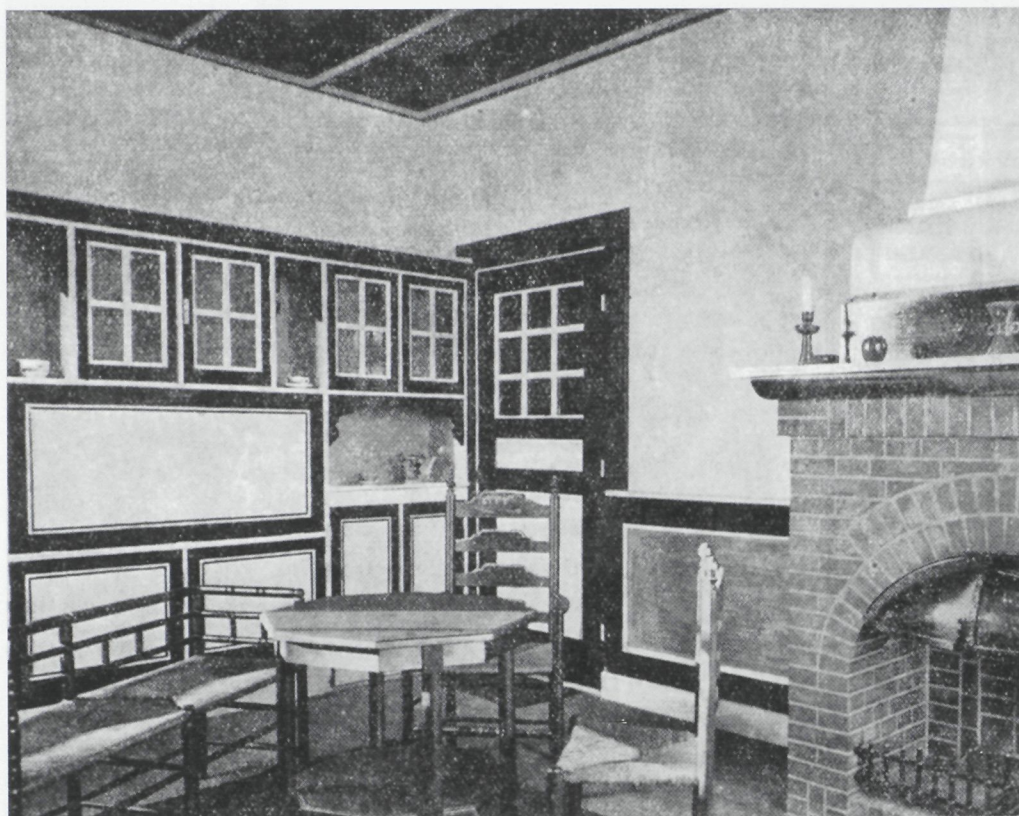
De mestgangen achter de koeien loopen door naar het mesthuis, hetwelk alleen toegankelijk is van af het wei- en bouwland. Midden voor de voergang bevindt zich het kalverhok, van den koestal alleen afgesloten door een ijzeren hek.

Woning met koestal

Boven de woning zijn de slaapvertrekken, terwijl boven het overige gedeelte van het gebouw de hooizolder is. Deze zolder wordt geventileerd door groote kokers van latten, waarbinnen de ventilatiekokers van den koestal zijn gebouwd.

Aan het mesthuis grenst het kippenhok, ruimte biedend voor 200 kippen, en op het zuiden open; de uitloop is naar het weiland, dus buiten de binnenplaats, terwijl de legnesten van deze plaats af te openen zijn. Bij slecht weer kunnen de kippen door een schuif op de mestplaats gelaten worden. Boven dit kippenhok zijn eenige duiventillen aangebracht. Tegenover het hok, aan de voorzijde van de plaats, ziet men de eendenhokken, toegang gevend direct tot de beek, terwijl bij de brug het hok van den erfhond is geplaatst, zoodat hij beide poorten kan bewaken.

Woonkamer

In het gebouw links van de plaats treden we allereerst de bedrijfsschuur binnen; hier staan op een rij: de hakselmachine, bietensnijder, dorschmachine en kafmolen, alles gekoppeld aan een drijfjas in verbinding met een waterrad, gedreven door het water der voor de boerderij stroomende beek. Aan deze as is tevens de pomp verbonden, die het water naar het reservoir perst, van waaruit het door beide gebouwen af te tappen is door middel van kranen.

Boven de bedrijfsschuur is de bergplaats voor het ongedorschte koren, dat van de landerijen af binnengebracht kan worden. Ook kan men van deze zijde af met de geladen wagens binnenrijden.

Naast deze schuur ligt het wagenhuis, vanwaar uit binnendoor de paarden gestald kunnen worden in den naastgelegen stal. In den paardenstal is een box geplaatst voor het eventueel fokken van veulens. Boven den paardenstal is een haverzolder, welke door middel van kokers naar beneden gelaten kan worden. Geheel afgesloten van het andere, bevindt zich aan de overzijde der plaats de varkensfokkerij, waar ruimte is voor ongeveer 40 varkens, welke alle een vrijen uitloop hebben in door ijzeren hekken afgesloten en overdekte rennen, welke door een deur in verbinding staan met een voorgelegen weide.

Op de plaats is een drinkbak, geheel van steen gemetseld, welke tevens dient als waterkom voor het schoonmaken van vee.

Ter weerszijden van de plaats is een brandkraan aangebracht, welke beide direct door overzetting op de perspomp gekoppeld kunnen worden. Tegen den varkensstal is het kookhuis gebouwd, geheel afgescheiden van alle vertrekken, terwijl in de achterzijde van den plaatsmuur een groote poort toegang geeft tot het bouwland. Naast deze poort staat in het bouwland de gierpomp. Op het gebouw ter linkerzijde der plaats is een beltoren gebouwd, voor het eventueel samenroepen van het personeel, dat op het land werkt.

Door de groepering der gebouwen is verkregen, dat alles van de binnenplaats af bereikbaar is, terwijl het uitmesten enz. geheel van het land af kan geschieden. De ontwerper voorkwam hierdoor het onzindelijke, dat onze meeste boerderijen nog kenmerkt, terwijl door concentratie van alle afdeelingen op de binnenplaats men van uit de woning een gemakkelijk overzicht heeft over het geheel. Door het bestraten dezer binnenplaats, werden de modderpoelen, bekend bij alle bestaande boerderijen, vermeden; naar ik meen, is dat een uitgaaf voor ongeveer 800 M² goede bestrating alleszins waard.

De afvoer van alle gier heeft plaats door grèsbuizen, alle uitlopend op een 60 M² grooten gierput, terwijl het overtollige spoel- en regenwater ondergronds naar de beek wordt afgevoerd. Van natuursteen is alleen gebruik gemaakt, waar 't niet anders kon.

Het metselwerk is kruisverband, met een vlak gesneden voeg, spaarzaam versierd in de topgevel met z.g. muizetanden en verspringend band.

Het houtwerk is geel en wit geveerd, terwijl het dak met een 30 cm dikke rietlaag is gedekt.

De plaatsmuren zijn afgedekt met een ezelsrug. Door beide gebouwen is een waterdichte bodem gelegd, ter voorkoming van bodemvervuiling.

Zoo staat deze boerderij dan te midden eener prachtige omgeving, die nog geheel vrij bleef van nieuwe gebouwen, welke het kenmerk dragen van stads-ideeën te belichamen en gebouwd worden door een dorpstimmerman of iemand die zich voor architect uitgeeft, doch zelfs het woord 'architectuur' nog niet heeft begrepen. Gelukkig ook nog vrijgehouden van onze hedendaagsche reclameborden!

Zelfs zijn de bewoners dezer streek nog bijna in hun ongerepten natuur staat, wars van al het wereldsch gedoe, bijna zou ik zeggen: wars van vooruitgang op landbouwgebied. Dit wordt gelukkig echter anders. Men begint mee te leven. Men voelt, dat er ook van heidegrond meer te halen is dan plaggen voor het maken van mest. Dat de inrichting van deze boerderij voor hen ook daarin tot voorbeeld moge strekken! Voor mij zal dit een grote voldoening zijn, overtuigd als ik ben, dat men zich dan tevens wel zal wachten, daar iets te bouwen, dat meer wil schijnen dan het is, dat in al zijn pronkerigheid niets tot den beschouwer te zeggen heeft, dat vloekt met de omgeving, de schoone natuur, waartegen wij met onze kunst toch niets kunnen maken, tenzij wij bouwen in allen eenvoud. Is eenvoud ook hier niet het kenmerk van het ware schoone?

DE OENER KERKGESCHIEDENIS (13)

Het klooster Nazareth (3, slot)

Jan de Graaf

Toen de Hervorming op de Veluwe gestalte kreeg, braken er voor de kloosterlingen turbulente tijden aan. De kloosterlingen werden verplicht goederen te leveren en schattingen te betalen aan onder andere rondtrekkend krijgsvolk, waardoor ze snel verarmden.

Gezicht op het voormalige kloosterterrein. Het complex lag op een hoger gelegen stuk grond, waardoor er minder gevaar was, indien de IJsseldijken doorbraken. De witte boerderij is Het Klooster. (Foto: Wim van 't Einde)

In een schrijven wendden zij zich tot de kanselier en Raden van Gelderland. Zij noemden zich daarin de *'aerme scamele pater, materse unde procuratrix ende sampt joefferen Christi des aermen moertlands end verdoerven cloestertiens in Oene in Veluwenland.'* In deze brief gaven de bewoners te kennen dat het klooster nog wel enige middelen ter exploitatie had, bijvoorbeeld de wind. De windmolen van het klooster zou ten tijde dat de watergang in Epe droog kwam te liggen en de watermolens daar hun werk niet zouden kunnen doen, deze dienst kunnen overnemen.

Bovendien was er in een droge zomer altijd grote behoefte aan gemalen graan. Met wind en graan kon het klooster een bredere dienstverlening bieden aan de bevolking, maar daarvoor was wel toestemming van de kanselier en de Raad van Gelderland nodig. Aldus werd er opnieuw een brief geschreven met de vermelding dat *'de dijnst Gods vortganck moecht halden. En de arme huislieden geholpen moechten worden.'*

Echter, de watermolenaars in Epe, Aerndt Franckesszens en Jacop

Pouwelsson, waren met dit plan geenszins ingenomen. Zij uitten hun bezwaar ook in een brief gericht aan de Raad van Gelderland. In dit schrijven deelden zij mee dat het convent op generlei wijze de wind in het ambt Epe in medebeheer had en mocht hebben. Slechts tegen betaling van 4 *heerenponden* (4 gulden) erfpacht per jaar aan de rentmeester van de Veluwe mochten ze in het kerspel Oene de wind gebruiken. De molenaars in Epe verzochten de Raad van Gelderland aan het klooster te schrijven hun voornemen terug te nemen. Dit schrijven werd in januari 1554 aan de pater van het klooster ter hand gesteld. Nadien is van dit plan niets meer vernomen.

Stijgende schuldenlast

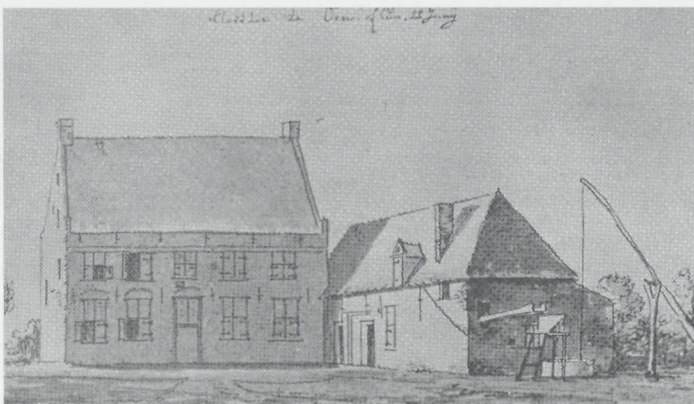
Rondtrekkende Engelse soldaten ontvingen in die tijd weinig of bijna geen soldij en klopten daarom aan bij kloosters – als instellingen van barmhartigheid – voor geld en voedsel voor henzelf en hun rijdieren. Zo moest aan de wagenmeester van een Engels regiment een aantal wagens geleverd worden. Dat betekende voor het klooster dat hiervoor weer leningen afgesloten moesten worden. Het Gelderse Hof werd wederom ingeschakeld om toestemming te geven de kloostergoederen verder te bezwaren met leningen. Deze toestemming kwam pas in 1583, na een tweede smeekbede van de kloosterbewoners. Zo valt uit de stukken op te maken dat er nog een schuld was voor de levering van een molensteen van 50 daalder aan een inwoner van Deventer, die inmiddels al een dreigbrief geschreven had.

Dat deze leningen geen echte verbetering in de geldelijke toestand van de kloosterlingen bracht, blijkt uit een schrijven van 1587. In dat jaar moesten de kloosterlingen hout in het Gortelse bos verpanden voor hun levensonderhoud. Hiervoor hadden zij echter geen toestemming gevraagd aan het Gelderse Hof – omdat die toestemming altijd zo lang op zich liet wachten – maar deze nalatigheid leverde achteraf weer problemen op.

Gevolgen Reformatie

Inmiddels had de Reformatie in deze streken haar intrede gedaan. Deze ontwikkeling was bepaald niet in het voordeel van het klooster en het kloosterleven.

Het roomse 'juk' werd meer en meer afgeworpen in dit Veluwse gebied en het protestantisme begon wortel te schieten. Van het rijke roomse leven was geen sprake meer.

Klooster te Oene, zoals C. Pronk dit in 1730 zeer nauwkeurig tekende. Op de tekening ziet u het brouwhuis en de schuur. (Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie.) Uit: Epe en Oene 800 jaar, G.S. van Lohuizen, W. Terwel en F. Zandstra, 1976.

In 1594 volgde er ten slotte weer een wanhopig schrijven van de overste van de kloosterlingen aan de Gelderse rekenkamer, met de vraag om meer geld op te mogen nemen op het hout in Gortel. Tevens werd nog een vergunning over de vorige verpanding in 1587 aangevraagd. Wederom zien we hier een staaltje van de toenmalige bureaucratie: de rekenkamer verwees de verzoeksters op 4 juni 1594 weer door naar het Gelderse Hof. Het Hof moest eerst maar eens inzage hebben in de volledige inventaris was de boodschap. Het Hof bleek ontstemd over de eerdere verpandingen, waaronder het hout in het Gortelse bos, zonder dat daar toestemming voor was verleend. De pandhouders kregen een flinke uitbrander met de mededeling dat het gebruik van hout op straffe van 25 *goldgulden* per overtreding zou komen te staan. Hierop reageerden de pandhouders met een deemoedig schrijven waaruit bleek dat zij niet wisten dat de kloosterlingen geen vrije beschikking hadden over hun goederen. Kortom: het komt er eigenlijk op neer dat het ene probleem het andere weer opvolgde. Klooster Nazareth kwam in een neerwaartse spiraal terecht en ging haar ondergang tegemoet.

Zo zag het klooster te Oene eruit na de verbouwing begin 1800: een deftig herenhuis te midden van hoog geboomte. (Idem: Epe en Oene 800 jaar)

De inventaris van de geestelijke goederen in Oene is ten slotte opgemaakt op 9 januari 1598 en in handen gegeven van de gedeputeerden van het Quartier van de Veluwe. Hiermee had het klooster Nazareth zijn zelfstandig bestaan verloren. Het bleef overigens wel door de kloosterlingen bewoond, maar nieuwelingen werden niet meer opgenomen.

DIRK VAN PIEKEREN (1)

Avonturier, vrijbouter of 'gewoon' op het slechte pad?

Lammert van Pijkeren

Voorwoord

Tijdens een genealogisch onderzoek in de Rechterlijke Archieven in het Gelders Archief te Arnhem kwam ik een aantal strafzaken tegen die in de omgeving van Doesburg gepleegd waren door ene Dirk van Piekeren, geboren te Utrecht.

Bij een eerder onderzoek was ik al een familielid tegengekomen met de naam Van Piekeren; deze persoon was omstreeks 1740 vanuit Oene in de stad Utrecht verzeild geraakt. Enkele jaren later dook dezelfde man weer in Oene op. Maar het kwam er niet van om eens naar het archief in Utrecht te gaan en uit te zoeken welk verhaal hierachter stak. Met wat ik deze keer weer gevonden had, was mijn nieuwsgierigheid opnieuw gewekt. Dus nu toch maar naar Utrecht gereisd, op zoek naar het familielid dat ooit vanuit Oene naar Utrecht was gegaan.

Wie was de Dirk in Doesburg en geboren te Utrecht, wat was zijn afstamming en waar paste hij in mijn genealogie? Was er een verband met de eerder gevonden familie? In het vervolg van dit verhaal zal blijken dat er (veel) meer achterstak dan ik ooit had kunnen vermoeden. Ik viel van de ene verbazing in de andere en ging van archief naar archief. Steeds als ik weer wat gevonden had, verwees die informatie weer naar een ander archief ergens in het land. Van Utrecht naar Zwolle, Middelburg, Assen, Harderwijk, Putten, Doesburg, Den Haag, Arnhem/Bronbeek, Nijkerk, Amsterdam, Wijk bij Duurstede, Epe, etc. Dat het leven van iemand zo kan verlopen, is haast onbegrijpelijk. Lees het verhaal en verbaas u.

Korte voorgeschiedenis

Het verhaal begint bij Gerrit Henrics Pikeren, zoon van Henric Gerrits Pikeren en Henrickien Jacobs. Gerrit Henrics is in Oene geboren op 28-12-1702 en van beroep 'coetsier'. Om de een of andere reden is hij rond 1740 in Utrecht verzeild geraakt. Misschien vanwege zijn beroep? Een reis naar Utrecht was toch een hele onderneming in die tijd.

Gerrit leert daar een vrouw kennen: Adriana Fremerij. Hij is hier destijds niet mee getrouwd, maar kreeg wel kinderen bij haar. Dit gezien de opmerking in een brief, gedateerd 2 juli 1746, van de protocolhouder H.H. Otters aan *'den Hove Provinciael van Gelderland: Vertoont seer reverentlick Adriana Fremerij, woonagtig tot Utrecht. Hoedat Gerrit van Pijckeren mede tot Utrecht doenmaels als Coetsier woonde haar suppte onder dierbare trouw en trouwbeloften soo verre heeft gesedueert (in verleiding gebracht) dat sij tot drie veylen toe van den selven beswangert is, en aan hem drie kinderen ter wereld heeft gebracht waervan de twee olsten overleden sijn, en het jongste noch is levende.'* Gerrit kreeg dus, onder trouwbeloften,

Pro Deo

Memorie der kraamkosten, alimentatie en begraafenis kosten van het tweede kind, waer van Adriana Fremery bij Gerrit van Pijkeren op den 5 Jaan 1743. is verlost, als meede de kraamkosten en alimentatie van het derde kind, waer van sij op den 16 April 1745. is verlost, in welke den wootw. Gerrit van Pijkeren volgens Sententie van den Hove van Gelderland is gecondemneert,

Deel van de 'Memorie der kraamkosten'

'craamkosten' van twee kinderen en het 'onderhoud van 't derde kind'.

Gerrit wordt dan veroordeeld tot het betalen van, in die tijd, toch een aardig geldbedrag, zoals 'geprothocolleert' wordt op 6 juli 1747:

'des morgens na 8 uur: ... op den 23 Meert 1747 voor den Hove provinciael heeft erholden, waer bij den selve is gecondemneert aen de Executante uyt te keeren en te voldoen voor de Kraemkosten van ieder kind vijff en twintig guldens en dus voor de twee vijff-tig guldens: voor de alimentatie van 't kind, dat gestorven is tot desselfs dood toe, mitsgaders voor de kosten van de begraeffenisse van 't selve een som van sestig guldens, en voor onderhoud van 't derde kind dat nog leeft, jaarlijx een somma van veertigh guldens, en sulx over de jaren verscheenen den 16 April 1746 en 1747 ter somma van tachtig glns en daer in jaerlijx tot de mundige jaeren toe te continueren, voorts voor de costen der procedure een somme van twee hondert seven en tachtig guldens tegen Strs: en aght penn. Voorbehoudens de kosten, soo in executuus hier op nog verder souden mogen komen te open...'

Blijkbaar is dit financieel geen probleem voor Gerrit, want hij had (waarschijnlijk genoeg) geld gekregen uit een erfenis van zijn nogal vermogende en kinderloos gestorven oom Deuwes.

In Oene heeft Gerrit intussen Maghtelt Gerrits Backhuys leren kennen. Zij was een weduwwrouw met twee al grotere kinderen (11 en 12 jaar). Hij trouwt met haar op 15 mei 1747 te Oene. Bij Maghteld krijgt Gerrit ook drie kinderen: Henderica, Hendrik en Gerrit. Gerrit Sr. was blijkbaar wel gek op vrouwen. Henderica werd al voor het huwelijk geboren. In de grote (wereldse) stad

drie kinderen bij Adriana. Zoals blijkt uit de processtukken, zijn twee kinderen gestorven binnen 1 à 2 jaar na hun geboorte, in ieder geval vóór 1746. Van het derde kind weet ik alleen het geboortjaar, maar zoals het zich laat aanzien, is ook dit kind vrij jong gestorven.

Op enig moment, ergens in 1746, kan Gerrit blijkbaar niet meer met Adriana door één deur. Hij verlaat haar en gaat terug naar zijn geboortedorp Oene. Ook financieel laat hij Adriana in de steek. Adriana doet hem dan een proces aan. Zij wil geld zien voor o.a. de

Utrecht waarschijnlijk minder een probleem. Maar in een klein (kerkelijk) dorp als Oene, waar iedereen elkaar kende, duidelijk wel. Door dit feit zijn, op 30 maart 1747, Gerrit en Maghtelt 'gesuspendeert van het H: Avondmael, wegens het ter werelt brengen van een Onegt kint'.

Zoon Hendrik wordt geboren op 16 januari 1748 te Oene. Hij gaat rond 1785 naar Utrecht en oefent daar het beroep van smid uit. Met deze Hendrik gaat mijn verhaal dus weer richting Utrecht. De stad waar zijn vader gewoon heeft trekt hem blijkbaar. Hendrik trouwt vóór 1791 met Catharina Maria Dauvelier. Ik heb tot nu toe nog niet kunnen achterhalen waar ze getrouwd zijn. Het is mij ook onbekend waar Catharina geboren is. Catharina overlijdt kinderloos, op 12 mei 1791, te Utrecht.

van bekeffchap gevoorn te perovyn
 Op den 30 Maert 1747. zijn gesuspendert van het H:
 avondmael Gerrit van Lyckereu en Maghtelt Gerrit
 Bakhuys weduwe van Peter Schets, wegens het ter werelt
 brengen van een Onegt kint, ten vaders hebben de vaders
 volgens seigen betuyging bij den H: Prop.

Hendrik leert hierna opnieuw een vrouw kennen. Hij gaat in Utrecht op 15 april 1792 in ondertrouw met Maria (Marretje) Harmens van Steenweerd. Hij is dan 44 jaar. Zij krijgen 'acte om elders' te mogen trouwen.

Er moest in die tijd toestemming worden gevraagd om 'elders' te mogen trouwen. Hiervoor moest dan een boete worden betaald. Deze boete is volgens de

1792
 3 May getrouwd
 van Jacobus Kerk
 van Willebrord
 1792
 Boete voldaan
 Acte gegeven om
 elders te trouwen.
 1792
 Jacobus Kerk, J. N.
 En
 Gernon van Bergen J. D.
 En
 Hendrik van Bokkeren, Wed. van
 fellaumachlaste Damsche
 En
 Maynde van Steenweerd J. B.

ondertrouwakte vol-
 daan. Helaas staat er
 niet bij waar 'elders'
 is.

Marretje is in Ede
 geboren, vandaar dat
 ik logischerwijs het
 huwelijk o.a. ook in
 Ede heb gezocht.

Maar ook daar heb ik
 het niet kunnen achter-
 halen. Uit dit huwelijk wordt één kind, een zoon, geboren, genaamd Gerrit.
 Deze Gerrit wordt op 17 februari 1793 te Utrecht gedoopt en wordt daar, even-
 als zijn vader Hendrik, 'smid op de Nieuwe Kamp'. Vader Hendrik is in
 Utrecht overleden op 9 november 1806.

Gerrit trouwt op 11 augustus 1814 te Tiel met Hermina Francina Slothouwer.

Hermina is op 10 februari 1793 gedoopt te Tiel. Dit huwelijk is erg vruchtbaar geweest. Er worden 11 kinderen geboren, twee ervan zijn voor het eerste levensjaar overleden. Gerrit overlijdt op 15 november 1847 te Utrecht.

Op beelden den *Verke. Mees* Achtien hondert
 Acht en Twintig, des 1800, nouw ten *leens* 179, is voor mij
Meester Broderick Abraham Schull
 20. 5/11. 179, is voor mij
 Wetvoeder der Stad Utrecht, geconmitteerd tot de waarneming van den Burgerlijken
 Stand verkennde *Gerit van Piekere* met
 zijn 2de op. docting *Hermina* *born* *bornense* *achter*
 in de Bregittestraat op 10 Febr 1793
 gelyk mij verklaard heeft, dat het heilighelg vrouwe *Hermina*
Francina *Stel* *bornense* *bornense* *bornense* *bornense*
 geboren is den 10 Febr 1793, om 12 1/2 ure van den
 dag, en dat het kind, dat is vorige naam *Hermina* *bornense*
 van een kind, hetwelk mij gebooren is te zijn van het mannelijk geslacht,
 Waar aan hij de *voornamen* van
Dirk heeft gegeven
 Deze verklaring gedaan en alle daar van opgemaakt, in tegenwoordigheid van
Matthieu de Kerk *geen* *geen* *geen*
 oud van de *voornamen* *de Bregittestraat*
 of *Dirk* *bornense* *bornense* *bornense*
 oud van de *voornamen* *de Bregittestraat*
 die de vader en de moeder van den gebooren
 kind hebben te weten
 M. de Kerk *van Piekere*
 L. de Kerk *van Piekere*
 R. de Kerk

Onze Dirk

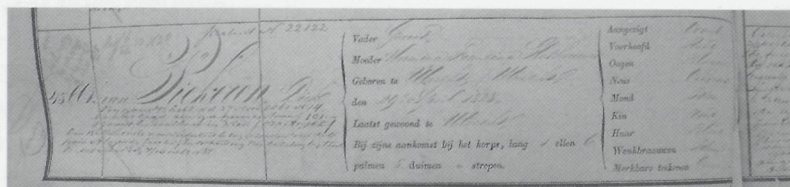
Dirk, het tiende kind uit het huwelijk van Gerrit van Piekere en Hermina Slothouwer, is nu de hoofdpersoon waar alles, in het vervolg van dit verhaal, om draait. Hij is geboren op 29 april 1828 te Utrecht, Wijk A, in de Bregittestraat (nu Brigittenstraat) hoek Nieuwe Kamp 1185.

Dat het gedrag van Dirk niet onbesproken is gebleven, wordt duidelijk in het vervolg van dit verhaal.

Dirk is amper 15 jaar oud als hij als 'vrijwillig geëngageerd militair' op 1 mei 1843 wordt aangenomen bij het, in Harderwijk gevestigde, Koloniale Werfdepot. Om 'als soldaat voor den tijd van zes jaren zonder handgeld ingevolge S8 der order voor het Leger dd 27 December 1841 No 6A te rekenen in te gaan met den dag van inscheeping naar de overzeesche bezittingen' dienst te nemen bij het Nederlandsch Oost-Indische Leger. Dit leger kreeg in 1836 het predicaat Koninklijk, het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL), maar is in de volksmond nog heel lang Oost-Indisch Leger genoemd. Dirk krijgt het stamboeknummer 45661. Dit was vergelijkbaar met het tegenwoordig gebruikelijke militaire registratienummer.

In het *Suppletieboek* (*stamboek*) *Militairen Oost- en West-Indië*, nummer 31, folio 6411, staat zijn signa-

Suppletieboek Militairen Oost- en West-Indië

lement bij dienstneming: *'Aangezicht - ovaal; Voorhoofd - rond; Oogen - blauw; Neus - ordinair; Mond - idem; Kin - rond; Haar - blond; Wenkbrauwen - idem en Merkbare teekenen - geene.'* Hij is *'bij zijne aankomst bij het Korps, lang 1 ellen, 6 palmen, 5 duimen en - strepen.'*

Dirk heeft blijkbaar ook zijn oudere broer Hermanus met het 'KNIL-virus' aangestoken. Deze neemt een half jaar later, in november 1843, ook dienst bij het KNIL. Hermanus overlijdt echter op 23 augustus 1855 in Nederlands-Indië (Weltevreden op Java).

Koloniaal Werfdepot aan de Smeepoortstraat te Harderwijk

Op 27 september 1843 wordt Dirk bevorderd tot korporaal. De opleiding in Harderwijk is afgerond op 24 december 1843 en dan wordt hij *'geëmbarkeerd te Hellevoetsluis'*, aan boord van het schip Solo en gaat *'den 7 januari 1844 uit Hellevoetsluis naar Zee'*.

Naar Indië vertrekkende rekruten reisden tot 1863 op binnenvaartschepen van Harderwijk naar hun vertrekhaven: Hellevoetsluis, Vlissingen, Brouwershaven of Nieuwediep. Naar de laatste haven ging het met platbodems de Zuiderzee over, bij zwaar weer geen pretje voor de dichtopeengepakte rekruten in het benauwde ruim.

Op 24 april 1844 is Dirk *'gedebarkeerd'* te Batavia en wordt geplaatst bij het Garnizoens Bataljon (infanterie) op Sumatra's westkust. Een paar jaar later, op 9 oktober 1846, wordt hij wegens een *'akkefietje'* weer teruggesteld tot soldaat. Dit is het eerste voorval van de vele die nog zouden volgen. Ook begin 1847 is er blijkbaar weer iets voorgevallen, want hij wordt op de 29e april van dat jaar geplaatst in de *'2e klasse van sneldiscipline'*, van waaruit hij op 15 december 1847 pas wordt ontslagen.

Inscheping van een detachement Koloniale Troepen, eind 19e eeuw (collectie Atlas van Stolk, Rotterdam)

Wie in verzet kwam tegen de tucht en orde kon in de 2e klasse van militaire discipline worden geplaagd. Hij kreeg dan een witte '2' op zijn kwartiermuts, moest zware corveediensten verrichten en had een doorlopend arrest in de kazerne. Ook telden de maanden hierin doorgebracht niet mee als diensttijd. Zo moest men soms nog maanden of jaren nadienen om het contract vol te maken.

West Sumatra met de havenstad Padang

Dirk heeft eind 1850 zijn eerste zesjarige contractuele verplichting erop zitten en wordt op 17 oktober 1850 opnieuw voor een periode van zes jaar 'geëngageerd tegen f54, te rekenen van 24 december 1849.' Op 1 december 1852 wordt hij weer bevorderd tot korporaal. Bij 'dispensatie van het Militair Departement' is Dirk op 9 mei 1854 de bronzen medaille met 12 gulden gratificatie, wegens zesjarige trouwe dienst, toegekend. Er zal hierna wel weer iets voorgevallen zijn wat niet door de beugel kon, want op 15 december 1855 is hij weer gedegradeerd tot soldaat en de hem toegekende bronzen medaille met de bijbehorende 12 gulden gratificatie zijn hem ontnomen.

Op 14 januari 1856 tekent hij weer bij en

begint aan zijn derde periode van zes jaar bij het Garnizoens Bataljon SWK (*Sumatra West-Kust*). Nu voor 60 gulden. Tweeënhalf jaar later, op 14 juni 1858, is Dirk door de Krijgsraad in Padang (een havenplaats op Midden/West-Sumatra) veroordeeld tot een jaar detentie *'wegens het verkoopen van zijn groote kleding, wapening en stel equipment'*. Hij had blijkbaar geld nodig en verkocht dan maar zijn militaire uitrusting.

Vijf jaar later, vlak voordat Dirk naar Nederland terug zou gaan, op 22 november 1861, krijgt hij een brief waarin *'hem is toegelegd een gagement van f 101, sjaars betaalbaar in Nederland (bij Gouvernements Besluit van 27 Nov. 1861, N14).'* Dit pensioen zou hij, naar zijn zeggen, zoals verderop in dit verhaal blijkt, jaarlijks in Arnhem op Bronbeek kunnen ophalen. In een proces-verbaal wordt dan gesproken over 100 gulden.

Dirk is op 13 maart 1862, met het schip *Alagonda Jacoba*, naar Nederland teruggezonden.

Op 19 juli 1862 is hem alsnog een bronzen medaille (nr. 15692) toegekend met 25 gulden gratificatie. Dirk heeft dan bijna 19 jaar bij het KNIL in Indië doorgebracht.

Dirk was in Indië ten tijde van de koloniale ambtenaar Eduard Douwes Dekker. Deze is later bekend geworden als Multatuli, de schrijver van *Max Havelaar*. Multatuli is onder andere ook in Padang op West-Sumatra gestationeerd geweest.

Als het ongeregelde leven van Dirk zich in Nederland gaat afspelen, is hij, zoals later met enige regelmaat vermeld wordt, *'gepensioneerd militair van het Oost Indische Leger'*. Hij heeft dan, zeer waarschijnlijk, al een hard leven achter de rug. Wie weet wat hij allemaal heeft meegemaakt in Nederlandsch-Indië. Dat hij ook in Indië niet vreemd was van ongeregelde zaken, is wel gebleken uit het voorgaande.

Ten tijde van Dirk in Nederlandsch-Indië waren er juist de expedities op Bali (oorlog tussen de koningen van Bali en de Nederlanders) aan de gang en in 1845 was er opstand in Bantam (Java). Ook op Sumatra, waar Dirk gestationeerd was, was het onrustig. Er waren rond 1840-1845 onlusten in onder andere Palembang, Ampat-Lawang, Tebing Tingi en Lahat.

De bronzen medaille, verstrekt wegens zes jaar trouwe dienst (in de tropen). In Nederland gebeurde dit pas bij twaalf jaar trouwe dienst.

© L. van Pijkeren, 2009

BELASTINGINNING IN DE REPUBLIEK

THEORIE EN DE PRAKTIJK IN HET AMBT EPE (2)

Evert de Jonge

In het decembernummer van *Ampt Epe* hebt u al iets kunnen lezen over belastinginning in de Republiek, toegespitst op onze contreien. Dit tweede deel gaat specifiek over diverse accijnzen en belastingen. Een volgende keer zullen geschillen bij de belastinginning aan de orde komen.

Accijnzen en andere belastingen

De Veluwe staten verpachtten regelmatig de inning van de accijnzen. Dit gebeurde in het openbaar en werd ruim van te voren aangekondigd. Voor de ambten Epe, Heerde en Hattem werd deze veiling in laatstgenoemde plaats gehouden. Het trok allerlei pluimage aan: de wat kapitaalkrachtigen op de eerste plaats. De meest biedende verwierf de inning voor een of meerdere gebieden van een of meerdere accijnzen.

Het voordeel voor de staten was dat zij zeker waren van een vast bedrag, terwijl de pachters verantwoordelijk waren voor de inning. Particularisme in de 17e-18e eeuw! In de praktijk moest er echter regelmatig worden ingegrepen, want de pachters werden soms dusdanig belet bij de inning dat de sterke hand te hulp moest schieten.

Indien de staten geen pachters vonden, moest de accijns via een 'omslag' worden opgebracht. Dit betekende dat de ambtsjonkers van het desbetreffende schoutambt zorg droegen voor het innen, waarmee de substituut-ontvanger of een ander 'bekwaam persoon' werd belast. In beide gevallen, zowel bij verpachting als bij omslag, werd maangeld geheven voor de lokale kas; bovendien verhoogde de pachter de accijns in kwestie om uit de kosten te komen. In de praktijk werd behoorlijk meer gevraagd dan begroot, een bron van ergeris.

Er werd accijns geheven op waren en zaken die thans vrij zijn van accijnzen, zoals zout, zeep, bezaaide landen en verhandelde koeien (hoornbeesten), maar - onveranderd - op bier en (brande)wijn. Ook moesten passerende handelaren passagegeld betalen op sommige plaatsen op de Veluwe, later bekend als tolle. En wat te denken van accijns op jonggezellenbieren? Een voorloper van de heffing op in schuren hokkende jongelingen die een feestje bouwden?

Naast de grondbelasting en accijnzen waren er ook nog andere vormen van, soms tijdelijke, belastingen. De belangrijkste was hoofdgeld, een soort persoonlijke belasting.

Ook de heffing op de vuurstenen of haardsteden was een belangrijke inkomstenbron. Over iedere gebruikte schoorsteen moest worden betaald, waarbij de papiermolens enigszins werden ontzien, want die gebruikten hun schoorstenen niet het gehele jaar door. Blijkbaar had de overheid al vroeg door dat economische activiteiten niet te veel belast moesten worden om concurrerend te zijn.

Men had over het algemeen niet veel op met pachters van accijnzen. De inning kon risicovol zijn, zoals in 1656 in Barneveld waar de pachter van bezaaide landen tijdens de inning verwond werd en overleed na een ziekbed van zes maanden. Mogelijk werd ook in Epe een pachter gewond, want in 1692 verzocht M. Jansen, die het hoofd- en hardstedengeld had gepacht, wegens een hem overkomen ongeval om ondersteuning. Hij kreeg een jaargeld toegekend en in 1699 zelfs een kledingtoelage van 25 gulden. Door duidelijk te maken dat pachters beschermd werden, waren er altijd weer kandidaat-pachters.

De lokale kas

Nadat de ambtsjonkers de zeggenschap op de lokale financiën hadden verworven (zie volgend hoofdstuk), hadden de heren al snel door dat het feitelijke beheer van de kas geen sinecure was. Het beheren van de inkomsten en de uitgaven van een schoutambt was risicovol.

De inkomsten waren duidelijk: opgeld uit de schatting en de accijnzen. De uitgaven waren echter divers. Het vergde tijd om te innen, terwijl het tijdig betalen van crediteuren een last was. Daarom werden substituut-ontvangers aangesteld, die onder direct toezicht stonden van de oudste-ambtsjonker.

Uit de ambtskassen werd van alles betaald. De uitgaven zijn te splitsen in een aantal onderwerpen:

- a. Vergaderkosten zoals verteringen en presentiegelden voor de op de vergadering aanwezige jonkers en voor het huren vergaderruimte (indien niet in een herberg of bij een jonker thuis werd vergaderd). N.B.: Sommige schout- of richtersambten hadden een ambtshuis of richtershuis (o.a. in Oldebroek), terwijl in andere schoutambten een 'ambtskamer' werd gehuurd (o.a. in Doornspijk). De Epesevergaderingen vonden plaats in herberg De Valk te Vaassen. Pas in de late 18e eeuw werd er vergaderd in Epe en huurde men een kamer.¹⁾
- b. Onderhoudskosten voor wegen en bruggen (voor zover die niet onder de marken vielen) en aan pastorieën, scholen, kerkklokken, enz.
- c. Reiskosten voor het bijwonen van vergaderingen of andere dienstreizen van jonkers of beampten om zaken betreffende het ambt te regelen, zoals het afhoren van een rekening van de kerkmeester in een ander kerspel of het wegbrengen van brieven door de (onder)schout.
- d. Salariskosten voor de onderschouten, armenjagers, ambtssecretaris en (na 1650) schouten. Het aantal functionarissen zou in de late 17e en 18e eeuw toenemen. In de late 18e eeuw kwamen er bijvoorbeeld ambtsheelmeesters en vroedvrouwen. Maar ook kerkelijke functionarissen, zoals de koster/schoolmeester, de klokkenluider en de organist, werden betaald uit de ambtskas. In sommige ambten werden ook waterschapsfunctionarissen, zoals de lokale heemraden en sluismeesters, betaald. N.B.: De substituut-ontvangers moesten meestal volstaan met een 'eigen' opgeld.

- e. Onkosten wegens de belastinginning, zoals het schrijven van belastingkohieren of het toezicht houden op de uitvoering van werkzaamheden, meestal een taak van de schout.
- f. Indirecte defensie-uitgaven: de kosten die men maakte voor het verplaatsen van troepen, het leveren van (wagen)diensten, wachtlopen of proviandering van troepen. Tot 1633 werd bovendien ook contributie betaald aan de vijand om brandschatting af te kopen, al werd die soms apart geïnd. Bij tijdelijke bezetting moest brandschatting worden afgekocht; dat leidde tot extra-ordinaire vorderingen, zoals in 1672-74, toen de Veluwe bezet werd door de Keulse en Franse troepen.

Een stukje uit de ambtsrekening van de schout van Epe. Het betreft onkosten die hij in februari 1624 maakte wegens controle op de bewaking van de IJssellinie.

- 7-2-1624: wederom gevroren en ter controle naar de IJssel gereden, waarbij ik in Wijhe verteerde - met mijn paard - in kost en drank: 1-10-0. Totaal gevaciert (verbleven) 4 dagen: 8-0-0.
- Aan Hermen Lambers, commanderende over de Oenenaren, wegens het vriezen, tot Thomas de soldaats hut, maar ook bij Rolof Jans (lokale herbergier), op de genoemde dagen: 2-4-0. Wegens 4 dagen vacieren: 8-0-0.
- Nog in persoon met mijn zoon Jan ten Holte naar Welsum gereden, met die van Vaassen, te Bernert Wiers huis verteert: 3-0-0.
- Te Oene ten huize van Roelof Jans, aldaar met zijn paard en zoon verteert: 1-10-0. Waar over 4 dagen gevaciert: 8-0-0. Tot fooi gegeven: 0-6-0.

Bron: GldA: Huisarchief Cannenburch, inv.nr. 10-14.

N.B.: De rekeningen van de schout zullen dit jaar beschikbaar komen op de website van de vereniging.

De (substituut-)ontvangers waren over het algemeen lokaal gegoeden, maar ook patriciërs opteerden wel voor het ambt. In het ambt Epe zou gedurende de tweede helft van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw een bastaardtak van de familie Van Isendoorn deze taak vervullen, later de familie Haack. Naar hen is het Haackhuis in Vaassen genoemd.

De substituten regelden zelfstandig de inning van de belastingen en droegen die zonder tussenkomst van de jonkers af aan de ontvanger-generaal. Eenmaal per jaar moest de (substituut-)ontvanger verantwoording afleggen aan de jonkers, in de praktijk over meerdere jaren. Nadat zij goedkeuring aan de eindafrekening hadden gehecht, vloeide er nog veel water door de Rijn, voordat alles definitief was geregeld, want de substituut kon op zijn beurt weer vorderingen hebben uitstaan. Geregeld werd de functionaris geconfronteerd met oninbare posten door overlijden, verarming of verdwenen belastingbetalers.

*Een voorbeeld van de lokale kosten uitgezet over 1741 en 1742.
N.B. Enigszins te vergelijken met de huidige gemeentebegroting.*

<i>De vacaties van de ambtsjonkers bij het uitzetten ²⁾</i>	24-0
<i>Teunis Vos voor vertering van het hoogadellijk landgericht ³⁾</i>	410-0
<i>De drie onderschouten voor bijstaan van het landgericht</i>	90-0
<i>De armenjager ⁴⁾, voor twee jaar traktement</i>	240-0

**Nieuws van 22-01-2008: Grachten stad Hattem erg smerig.
HATTEM—De stadsgrachten van Hattem zijn sterk verontreinigd met modder. Dit blijkt uit onderzoek van Waterschap Veluwe, dat het noodzakelijk vindt de watergangen rond het historische centrum te baggeren. Dit om de doorstroming weer op gang te brengen. Sinds de dorpingen zich er niet meer mee bemoeien, gaat in Hattem helemaal fout!**

<i>Voor het schoonmaken van de stadsgrachten van Hattem ⁵⁾</i>	80-0
<i>De schout Brouwer voor extra diensten</i>	120-0
<i>Voor het klaarzetten van de banken voor het gericht en de boodschap daarover aan ambtsjonker Van Haersolthe tot Yrst</i>	2-10
<i>Jannis van Bussel ⁶⁾ voor het stallen van paarden</i>	4-0
<i>Te weinig betaald aan kleding voor de armenjager</i>	3-7
<i>De vertering vandaag en wat nog komt tijdens het uitzetten ⁷⁾</i>	75-0
<i>Voor extra-ordinaire kosten ⁸⁾</i>	100-0
<i>De ontvanger Van Isendoorn voor het innen van de uitzetting</i>	25-0
<i>Voor het schrijven van het verbaal, etc. ⁹⁾</i>	36-0
<i>De maanpenning ad 6% ¹⁰⁾</i>	72-12
	<u>1282-9</u>

Nog het traktement van de nachtwachter van Epe; de helft voor het dorp, de andere helft te betalen door de vijf gilden ¹¹⁾, totaal: 160 gulden en de maanpenning ad 9 gulden.

Aldus uitgezet op 27-12-1742 door de ambtsjonkers: F.J. van Isendoorn à Blois, W. van Haersolthe tot Yrst, schout D. Brouwer, de zettters: Gerrit Roelofs (tevens kerkmeester), Gerrit Hendricks, Hermen Aerts, Jan Hermens, Gerrit Kroon, Lubbert ten Holthe, Jan Jansen en Derck Jans Smit.

Bron: oud-archief Epe, inv.nr. 86.

N.B. In latere uitzettingen veranderde er niet veel in de uitgezette posten. Wel kwam er in 1767 een armenjager bij, zodat zowel Epe als Vaassen een eigen functionaris had. Zij droegen een soort uniform met een hoed en waren bewapend met een snaphaan (geweer). Later kreeg ook Vaassen zijn eigen nachtwaker. In 1753 en 1764 kreeg een vroedvrouw een bedrag uitbetaald; onduidelijk is of dit om een soort extraatje ging.

Deze posten werden opgenomen in een restant-cedulle, waarover geregeld gesproken werd. Na soms eindeloos gesteggel over welke invorderingen haalbaar waren, leidde dit tot een besluit. Het overschot bij de inning van de grondbelasting (zoals in het voorbeeld van 1739: 149 gulden) leek winstgevend, maar was in de praktijk bittere noodzaak, want meestal schoot de ontvanger erbij in en moest er nog worden nabetaald aan het schoutambt.

In sommige ambten werd een extra lokale belasting ingevoerd, zoals in Ede, waar men een breukschatting kende. Op die wijze was men in staat de lokale lasten te betalen. In het ambt Epe hanteerde men een andere methode. Daar werd een tweejaarlijkse staat van de kosten opgemaakt die via een omslag werd uitgezet over de inwoners. Het is onduidelijk op welke wijze dit van invloed was op de totale lokale kas, want er maar weinig bewaard gebleven over de financiën. Uit archivalia in andere archieven is de conclusie dat er veel gerekend en verrekend werd, waarbij het niet zelden voorkwam dat er het nodige aan de strijkstok bleef hangen bij degenen die inden, zoals schouten en zettters.

(Wordt vervolgd)

NOTEN:

- 1) Zie E. de Jonge, 'Waarom staat het gemeentehuis van Epe niet in Vaassen?' in: Ampt Epe, nr. 138, april 2002.
- 2) Een soort representatiegeld.
- 3) Het landgericht kwam eenmaal (soms tweemaal) per jaar in ieder Veluws schoutambt om civiele zaken af te doen. Het stond onder leiding van de landdrost, terwijl de ambtsjonkers en stedengezanten hem bijstonden.
- 4) Voorloper van de veldwachter.
- 5) Al sinds de Middeleeuwen moesten de inwoners van de ambten Epe en Heerde deze schoonmaken. Door er een som geld voor te betalen, hoefden de inwoners dit niet meer persoonlijk te doen.
- 6) Herbergier in Vaassen.
- 7) Hierna moesten de kosten via een omslag door alle ingezetenen worden betaald, waarbij natuurlijk het nodige werd verteerd.
- 8) Onduidelijk wat men hiermee bedoelde. Ik houd het maar op een post 'Onvoorzien'.
- 9) Samen met de vorige post waren dat de verdiensten voor de werkzaamheden van de substituut-ontvanger.
- 10) De maanpenning was bestemd voor de lokale kas en moet dus in deze uitzetting als een soort reservering voor andere uitgaven worden gezien.
- 11) In het ambt Epe werden de buurschappen gilden genoemd. De vijf waren: Norel, Dijkhuizen, Zuuk, Emst en Westendorp (waaronder Schaveren) en tot slot Wissel.

KERK EN KUNST

De ramen van de Grote Kerk te Epe, IIA

Jan van Zelle

Na het plaatsen van het gedenkraam van ds. Prins in 1917 zijn in de periode 1922 tot 1928 alle ramen op het koor en in de zijbeuken door gebrandschilderde ramen in natuurstenen tracering vervangen. Hiertoe behoren twee opvallende gebrandschilderde ramen: het ene is een raam ter nagedachtenis aan Jan Berend Koopman, het andere is een raam dat in 1966 door de rooms-katholieke parochie Heilige Martinus is geschonken. Het raam ter nagedachtenis aan Jan Berends Koopman toont twee boerderijen in bruin glas waarboven de tekst 'Het Erve De Kolk'. Daaronder de jaartallen 1686 en 1923 en de tekst: 'Ter gedachtenis aan Jan Berend Koopman' en de jaartallen 1776 en 1926 en 'renovatum 1952'.

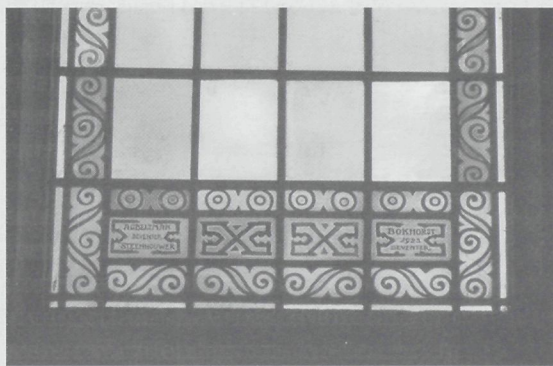
Het Erve De Kolk is een boerderij die gelegen is aan de Zeedijk 46 te Nijbroek. Aan dit raam en de achterliggende geschiedenis besteden we een aparte paragraaf.

Nieuwe kerkramen

Op 29 oktober 1920 werd in de vergadering van de kerkvoogdij gemeld dat iemand f 150 had geschonken voor een fonds ter bekostiging van nieuwe kerkramen. Ruim drie maanden later, op 2 februari 1921, besluit de kerkvoogdij een circulaire te laten drukken en aan de leden van de kerk en oud-ingezetenen van Epe te zenden met het verzoek om een jaarlijkse of eenmalige bijdrage. Veertien dagen later, op 16 februari, wordt in de gecombineerde vergadering van kerkvoogden en notabelen meegedeeld dat er een plan is een fonds te vormen voor nieuwe kerkramen, zoals deze vroeger in de kerk aanwezig zijn geweest.¹⁾

In oktober 1921 blijkt het fonds f 1300 groot te zijn. Onderzocht zal worden hoeveel de kosten van elk raam bedragen. De notabel D.J. van Lohuizen komt op een lumineus idee: te Hoenderloo wordt een gebouw van de heer Kröller afgebroken, waar, naar hij gehoord heeft, dergelijke ramen met glas aanwezig zijn! 'Zoo deze aan het beoogde doel beantwoorden, zou dit voordeliger uitkomen.' W. van Vemde wordt opgedragen er te gaan kijken.²⁾ De firma Beltman, steenhouwer te Deventer, is een prijsopgave gevraagd voor het maken van kerkramen. Een groot raam kost f 890 en een klein raam f 565.³⁾

Een bespreking over de plaatsing van kerkramen vindt plaats in de vergadering van de kerkvoogdij

Namen van de steenhouwer en de glazenier

op 1 maart 1922. Over de ramen in Hoenderloo wordt niets meer vernomen. Geconstateerd wordt dat het bedrag van de ingezamelde gelden toereikend is voor een groot en een klein raam. Men wil beginnen met een groot raam naast de consistorie en met de kleine ramen aan de andere kant van voornoemde consistoriekamer (gerfkamer). In de kerkvoogdijvergadering op 4 april 1922 wordt meegedeeld dat de firma Brillman te Deventer verzoekt 'om steigers te plaatsen voor de kerkramen om zodoende de maat der ramen te kunnen nemen voor de nieuwe ramen.' Dit werk wordt opgedragen aan J. Kwakkel. ⁴⁾ Het eerste grote kerkraam wordt binnenkort geplaatst en een derde gedeelte van een (oud) groot raam wordt verkocht aan de heer J.C. Keuning voor de prijs van f 15. ⁵⁾

In de vergadering van de kerkvoogdij van 18 oktober 1922 wordt door voorzitter Post meegedeeld dat de familie Westerink f 800 heeft geschonken voor een groot nieuw kerkraam. ⁶⁾ Op het koor is, direct naast de gerfkamer, een gebrandschilderd raam aanwezig met de tekst: *Ter gedachtenis aan Jacob, Jan en Derkje / Ao 1922 Westerink. Rechtsonder Bokhorst / Deventer / 1923.* Jacob Westerink (1832-1927) was aannemer en grondspeculant. Hij kocht veel grond, onder andere in en rond Gortel, en behandelde deze met kunstmest, vandaar zijn bijnaam 'Joapik Kunstmest'. Jan Westerink (1842-1922) was een zeer kundig en kunstzinnig timmerman. Hij maakte onder andere de standaard voor de zilveren doopvont, tegenwoordig bloemenstandaard, en de kapstokken in de gerfkamer. Westerink was kerkvoogd van 1893 tot 1913, waarvan president-kerkvoogd van 1909 tot 1913. Derkje Westerink (1848-1922) was de ongetrouwde zuster die voor de ongetrouwde broers de huishouding deed. ⁷⁾

De heer A.J. Brouwer had het plan, ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum als administrateur van de Hervormde Kerk en Pastorie, ter nagedachtenis hieraan een nieuw groot raam aan de kerk te schenken. Nu hij dit niet had mogen beleven, wilden de kinderen dit plan ten uitvoer brengen. De kerkvoogden deelden mee dat ze het geschenk in dank zouden aanvaarden. ⁸⁾ Op het raam op het koor staat de tekst: *Geschenk van Annes Johannes Brouwer / kerkelijk ontvanger 1890-1923.*

Annes Brouwer (1855-1923) had een bierbrouwerij *Het Anker* op de Oosterenk, nu Zuukerweg. Daarnaast was hij een bekend figuur in Epe op landbouwgebied. Hij was kerkelijk ontvanger van 1890 tot 1923 en kerkvoogd van 1894 tot 1896.

Andere schenkingen van gebrandschilderde ramen zijn op het koor:

Raam St Antonygilde

G.S. van Lohuizen. Pres: Kerkvoogd 1892-1906 / aangeboden door de kinderen

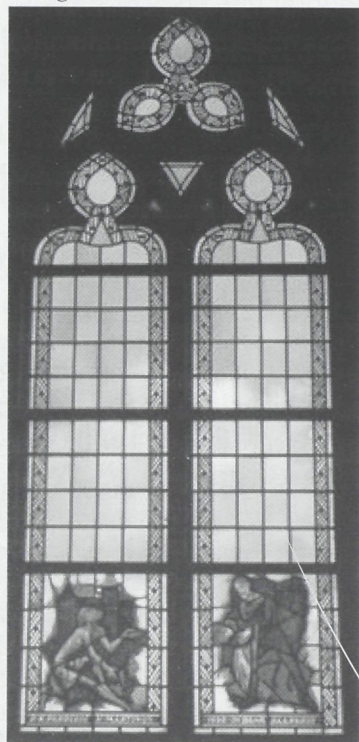
G.S. van Lohuizen (1838-1909) was winkelier aan de Beekstraat tegenover Vijvervreugd. Hij was een bekend amateur-historicus en in de tijd dat hij president-kerkvoogd was, heeft hij veel voor de kerk gedaan. Samen met ds. J.A. Prins heeft hij de restauratie van 1905 tot 1909 geleid.¹⁰⁾

Sarris Overbosch, 1834-1923

Dit raam werd in 1924 door de familie Overbosch geschonken. Sarris Overbosch had een grutterij en kruidenierswinkel op het dorp, nu Beekstraat hoek Willem Tellstraat, noordzijde. Sarris Overbosch was onder andere gemeenteontvanger.

De dames Prins steunen het Kerkramenfonds in 1925 met een gift van f 300.¹¹⁾ In 1930 geeft de familie J. Kwakkel te kennen een groot kerkraam te willen schenken, ter nagedachtenis aan hun vader. Alle ramen zijn dan inmiddels vernieuwd. Met de familie Kwakkel is overlegd of men bereid is een bedrag van f 825 te storten, waarvoor zij dan eigenares wordt van een raam dat bekostigd is uit de giften, door de gemeenteleden bijeengebracht. Met dit bedrag zouden dan in de kerk de ramen in orde gebracht kunnen worden, waarin verkeerd glas geplaatst is, zodat dan alle ramen gelijk zijn. De familie Kwakkel gaat hiermee akkoord. Op het koor bevindt zich een gebrandschilderd raam met de tekst: *Ter gedachtenis aan Johs. Kwakkel Gzn. / M. Kwakkel-van Essen.*¹²⁾ Johannes Kwakkel was metselaar-aannemer en werkte veel voor de kerk.¹³⁾

In de noordelijke zijbeuk is het gebrandschilderde raam te zien met de tekst: *'1816 Gerrit Bibo 1885 / 1862 Rentmeester der Herv: Diaconie 1885'.*

St Martinus aan de poort van Amiens (alle foto's bij dit artikel zijn van G. Mantel)

In de zuidelijke zijbeuk is opvallend het gebrandschilderde raam dat op 19 juni 1968 door pastoor Thielen namens de parochie van de H. Martinusparochie Epe/Heerde werd overgedragen als dank voor het feit dat zij meer dan een jaar hun vieringen mochten houden in de Grote Kerk van Epe.

De bestaande rooms-katholieke kerk in Epe werd namelijk in het jaar 1966 vervangen door een nieuwe kerk die op 20 december 1966 door kardinaal Alferink, aartsbisschop van Utrecht, werd ingewijd. Het raam stelt de Heilige Martinus van Tours voor die zijn krijgsmantel deelt met een bedelaar, gezeten aan de stadspoort van Amiens. Op het raam staat de tekst:

R.K. Parochie H. Martinus / 1966. in dankbaarheid .¹⁴⁾

Het is gebrandschilderd door Wim van Woerkom.¹⁵⁾ Wilhelmus Antonius Maria Joseph van Woerkom, Nijmegen (1905-1998), was een veelzijdig kunstenaar: hij was schilder, glazenier, ontwerper en graficus, vervaardigde toegepaste kunst zoals mozaïeken, reliëfs in hout en beton.¹⁶⁾

NOTEN:

- 1) Streekarchivariaat Noord-Veluwe (SANV), Voorlopig archief van de Hervormde gemeente van Epe, *Kerkvoogdij, notulen 1916-1939*, inv.nr. 39.
- 2) Idem, *Vergadering kerkvoogden en notabelen*, Notulen 19 oktober 1921.
- 3) Idem, *Vergadering kerkvoogden*, Notulen 9 december 1921.
- 4) Idem, Notulen 4 april 1922.
- 5) Idem, Notulen 18 oktober 1922.
- 6) Idem, idem
- 7) SANV, Archiefbibliotheek, cat.nr. 1108-1109, Inventaris, Ramen (G.S. van Lohuizen).
- 8) Zie noot 1, Notulen 13 februari 1924.
- 9) Zie noot 7.
- 10) Zie noot 8.
- 11) Zie noot 1, Notulen 30 september 1925.
- 12) Idem, Notulen 19 oktober 1930 en 25 oktober 1930.
- 13) Zie noot 7, pagina 6.
- 14) H. Bultman, *Enkele gegevens betreffende de Nederlands Hervormde Kerk (Grote Kerk) te Epe*, Epe juni 1995.
- 15) Zie noot 7, Ramen, pagina 6.
- 16) <http://lexicon/webruimtehosting.nl/pages/artists/Woerkom/woerkom.htm>

— Met de rioleering in de Hoofdstraat treft men 't niet; het seizoen voor een dergelijk werk was dan ook niet zeer goed gekozen.

Bij 't graven langs de oude boomen bij de Roomsche kerk mag men wel de noodige omzichtigheid betrachten, wil men deze mooie boomen niet doen kwijnen, zooals geschied is met een kastanjeboom aan den Diepenweg toen daar de rioleering werd aangelegd. 't Zou zonde en jammer zijn.

*Uit de krant
(december 1927)*

TIEMEN HOOIBERG (1809-1897)

Dianne Hamer

Grutters' Erve aan de Hoofdstraat

In 1860 kwam zijn zoon Cornelis in de zaak en in 1866 zijn andere zoon André, die de zaak in 1876 alleen voortzette onder de naam T. en A. Hooiberg. In 1878 werd het bedrijf gevestigd in Epe aan de Hoofdstraat in het pand Grutters' Erve.

In dit artikel wil ik graag wat meer vertellen over Tiemen Hooiberg, de grondlegger van het bedrijf.

Tiemen Hooiberg werd in 1809 geboren in Harderwijk, hij overleed in 1899 in Epe. Zijn grootvader had in Harderwijk een oliemolen en een zware zerk in de Hervormde Kerk herinnert aan deze voormalige diaken. In de familie stond opa bekend als een lekkerbek die zijn vrouw niets gaf van de haringen die hij at, maar ze moest ze wel eerst schoonmaken. Hun zoon Kees had de bijnaam Kees den Stokvisch, hij trouwde met Griet, een Friezin. Kees was landmeter, timmerman, molenmaker en schepper van landhuizen en tuinen; ten tijde van koning Lodewijk Napoleon kwam hij als 'architecte royal' te werken op Paleis Het Loo. Deze functie heeft hij niet lang gehad, aangezien de koning al snel werd teruggeroepen door zijn broer Napoleon Bonaparte.

De familie Hooiberg vertrok naar Amsterdam, waar Kees Hooiberg in 1813 de opdracht kreeg de Nieuwe Kerk gereed te maken voor de inhuldiging van koning Willem I. Kees en Griet mochten met hun vierjarige zoontje Tiemen tijdelijk in het Paleis op de Dam wonen, dat toen nog stadhuis was. Later vestigden zij zich in de Korsjespoortsteeg boven ene Lomp, 'Handelaar in gist en Katholiek'.

Tot voor kort bevond zich in Epe aan de Diepenweg drukkerij Hooiberg ¹⁾, die in 1838 in Leiden werd opgericht door Tiemen Hooiberg.

Hij werkte in het Rijksmuseum voor Oudheden als tekenaar en amanuensis.

Om de tekeningen die hij voor het museum moest maken te kunnen vermenigvuldigen en om voor derden te werken, startte hij zijn eigen steen-

De schooltijd van Tiemen was niet zo prettig, omdat de meester hem verbood Harderwijks te praten. Als hij het deed, werd hij streng gestraft met de plak. Voor Tiemen was het een opluchting, toen de familie naar Woudrichem verhuisde, waar zijn vader opzichter werd bij het bouwen van een defensieve inundatiesluis. Er lag toen op kasteel Loevestein nog een garnizoen van 20 man.

Tiemen ging naar school in een wagentje met een huifje erop; het wagentje werd getrokken door een grote witte bok met horens. Hij werd door knecht Krelis heen en terug begeleid.

Van zijn vader leerde hij tekenen en Tiemen vertelde in zijn herinneringen *De geschiedenis van een ruim tachtigjarig leven* (1893) hoe zijn vader het zelf geleerd had:

'Jaarlijks kwam in Harderwijk uit Frankrijk een jood met kunstplaten, die vele studenten van hem kochten om daarmede hunne kamers te sieren. Van dien man kreeg mijn vader elk jaar een paar platen in leenbruik tegen zeer matigen prijs, die hij, mits hij ze zindelijk hield, bij terugkomst van den koopman weder tegen nieuwe kon inwisselen. Door die te copieren oefende hij zich in beeld- en ornamenttekenen.'

Tiemens vader kreeg de opdracht om het gewezen paleis van Van Wassenaer van Obdam in Den Haag te verbouwen, Paleis Kneuterdijk. Dit was bestemd voor de kroonprins (de latere koning Willem II) en zijn Russische prinses Anna Paulowna. De familie Hooiberg verhuisde tijdelijk naar een huis aan het Noordeinde, dat vlak achter dit paleis lag. De vertrekken van hun huis grensden aan de vroegere stallen van het paleis:

'In het aanstaande paleis liep ik ook wel eens rond; het meest was ik te vinden in het vertrek, dat tot Russische kapel werd ingericht; vooral toen men bezig was grote kisten te ontpakken, gevuld met heiligenbeeldjes, poppen, keurig gekleed, waarbij goud en zilver niet gespaard was; 366 van die poppen werden in rijen in keurige kasten opgesteld; in hun gezelschap volbracht (na ons vertrek zeker) de prinses hare godsdienstige oefeningen. – Met die kisten waren tegelijk twee Russische dames overgekomen, vriendelijke vrouwen, maar niet erg spraakzaam. Geen wonder, want zij verstonden evenveel Hollandsch, als vader, moeder of ik Russisch; met andere woorden: men verstond elkander niet...'

In eerste instantie wilde Tiemen schoolmeester worden, maar hij veranderde van gedachten:

'Veel beter was het om als opzichter bij den waterstaat geplaatst te worden; daar was wel kans op met al het teekenen, dat vader mij geleerd had. Wanneer ik mij slechts tot koning Willem I wendde met eenige mijner teekeningen, en verzocht om zonder bezwaar der schatkist als volontair bij het corps van den waterstaat te mogen zijn, dan zou dat wel lukken; binnen een paar jaar zou ik dan meer verdienen dan wanneer ik bij het onderwijsvak bleef.'

Hij maakte een aantal mooie tekeningen en vroeg een audiëntie aan bij de koning op Paleis Noordeinde:

'Na mijn naam te hebben geteekend op een vel folio formaat, werd ik in eene lange ruime zaal met een gansche rij stoelen gelaten. Ik moest ruim een uur wachten en luisterde onderwijl naar de namen, die door een kamerheer opgenoemd werden. De eige-

naars daarvan verdwenen door een der zijdeuren, kwamen na eenigen tijd weer door een der zijdeuren binnen en verlieten de zaal. Eindelijk kwam de beurt aan mij. Ik stond op, volgde den kamerheer totaan de deur, die hij voor mij opende en trad binnen, mijne rol teekeningen in de hand, voor Zijne Majesteit. Ik boog vrij diep geloof ik, want ik kon eenige seconden lang niet spreken. Zijne Majesteit, die aan een klein tafeltje stond, brak de stilte af met de vraag: "Wat is Uwe begeerte, of hebt ge uw verzoek op schrift?"

"Mijnheer..., Sire, wil ik zeggen..." En nu ging het vlug verder. Zijne Majesteit had een blauwen of zwarten rok (dat weet ik niet meer) met een in goud geborduurde ster, aan; overigens was hij een gewoon mensch, zooals iemand die moede begint te worden van lang op één been staan.

"Ik kom beleefd verzoeken, om bij het corps van den waterstaat zonder bezwaar van de schatkist geplaatst te worden. Mijn vader is jaren lang opzichter geweest; ik heb mij onder zijn toezicht steeds op het teekenen toegelegd en heb hier eenige proefteekeningen, om u aan te bieden." Hierop stak ik de rol teekeningen Zijne Majesteit toe. Hij nam ze echter niet dadelijk aan, maar zei: "Wat voor een landsman zijt gij?" "Gelderschman, Sire, in Harderwijk geboren." Een oogenblik zweeg hij, en toen sprak hij: "Knaap, ik ben zooals ge weet de Koning, maar ik heb, daar ik zelf niet alles doen kan, ministers voor afzonderlijke gedeelten, dus ook voor den waterstaat; bij hen moet ge u vervoegen."

"Dan zal ik mijne teekeningen maar weer medenemen; maar mag ik u dan mijn request hierbij overhandigen?" Zijne Majesteit nam dit aan en zei nog: "Geef mij je teekeningen ook, die wil ik eens bekijken; ik zal ze met het request aan den minister doen bezorgen en die zal u antwoorden." Daarmede was de audiëntie afgelopen met een diepe buiging van mijn kant en een knikje met het hoofd van Zijne Majesteit de Koning.'

Jammer genoeg voor Tiemen kwam er niets van terecht en hij ging een tijdje aan het werk in een Franse boekhandel, waar zich een tragedie voltrok. De firmant schoot zich met een pistool door het hoofd aan het einde van een liefdesdrama. Toen de begrafenisstoet op weg was naar begraafplaats Eikenduinen, verloor de koetsier van de lijkwagen op een brug de kist. Aangekomen bij de begraafplaats werd de toegang geweigerd door de doodgraver, hij sloot het hek voor hun neus, want een zelfmoordenaar mocht niet in gewijde grond begraven worden. Uiteindelijk is de kist via een belendend perceel toch nog in een christelijk graf terechtgekomen.

Tiemen werkte een tijdje bij het kadaster en begon hierna aan zijn archeologische carrière. Op het landgoed Arentsburg, dat op de grens van Rijswijk en Voorburg ligt, werden archeologische vondsten gedaan en Tiemen werd door professor Reuvens, directeur van het Museum van Oudheden, aangesteld om deze te tekenen. Hij vertelde over dit huis:

'Over de brug (de trekvaart van Den Haag naar Leiden liep daar) komt men met een breed pad aan het heerenhuis, dat op een kleinen afstand van de vaart, ongeveer op de helft der breedte van de geheele plaats, gelegen is en, omringd door gazons en bloemperken, een heerlijken aanblik biedt. Op eenigen afstand links van het hoofdgebouw, aan den hoek der reeds genoemde sloot, staat aan de trekvaart een ruime vierkante koepel.' Er was 'een oud bosch, waarvan de grond jarenlang onaangeroerd is gebleven en

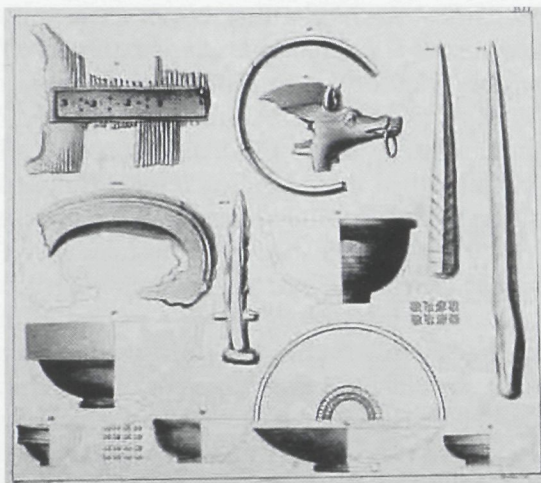
dat nu bijna ondoorgaanbaar is geworden door allerlei in het wild groeiende planten tusschen de zware eike- en beukestammen. Men meende, dat daar ter plaatse het Forum Hadriani was geweest, en dat de grond van Arentsburg nog belangrijke overblijfselen zou kunnen bevatten.'

Als eerste opdracht moest hij een vloer tekenen die uit mozaïek en rode tichelstenen met legioenstempels bestond. Tiemen kreeg een logeerkamer in de oranjerie op het landgoed:

'Op het gedeelte der beplankte vloer werd een kamerscherm gezet, waarachter een ledikant en waschtafeltje geplaatst werden; bij de ramen aan de vaartzijde stond een groote vierkante tafel, met lade en twee stoelen.'

Tiemen had het erg naar zijn zin:

'De dagen gingen voor mij te snel voorbij, terwijl ik bezig was met het meten en maken van schetsen in de open lucht en in de oranjerie die af te werken. Ik zag den winter aankomen, daar men er van begon te spreken, het buitenverblijf voor dit jaar te verlaten en naar Leiden terug te keeren.'

Een voorbeeld van het werk van Tiemen

Houtstraat, nu (1893) ook door het Museum van Natuurlijke Historie in beslag genomen.'

Op zaterdag had hij vrij en dan gaf hij particuliere tekenlessen in Den Haag, zondags moest hij ter beschikking blijven van de professor.

De opgravingen op Arentsburg werden in 1834 beëindigd en Tiemen leerde lithograferen om illustraties te kunnen maken voor een uitgave waarin de Egyptische monumenten centraal zouden staan. In juni 1835 overleed professor Reuvens plotseling en hij werd opgevolgd als directeur door zijn leerling Conrad Leemans. Tiemen heeft ook voor hem gewerkt, over het algemeen had hij goed naar zijn zin, maar er waren wel wat minpuntjes:

'Mijn taak was zonder eigen toedoen minder bezwarend geworden en bepaalde zich voortaan alleen tot mijn diensten in of voor het Rijksmuseum van Oudheden op de Bredestraat, waar ik mij bijna altijd met de kisten, de mummies en de papyrussen der

In Leiden ging Tiemen wonen in het grote herenhuis van de professor:

'..ik zou mede aan tafel aanzitten en eene vrije kamer hebben, boven aan de straatzijde. (...) Ik zou voor Zijne Hooggeleerde teekenen en wel voor zijne colleges, aan de voorbereidende gedeelten der uitgaaf van Arentsburg en aan de Aegyptische monumenten. De steenen voorwerpen, tot die verzameling behoorende, stonden opgehoopt in eene afgesloten ruimte bij de tegenwoordige Sterrenwacht; een ander gedeelte, de houten kisten voornamelijk, in een lokaal in de Korte

oude Aegyptenaren had bezig te houden. Bijna al de papyrussen had ik, gedeeltelijk met behulp van Bijtel (een hulpkracht) op steen gebracht. Ze waren onder mijn toezicht gedrukt, maar het zoogenaamd 'doodenboek', ook door Lepsius in zijn geheel uitgegeven, was altijd voor mij in den waren zin van het woord **een dood boek** gebleven. De hieroglyphen waren alleen voor de priesters aan den Nijl verstaanbaar, hunne zeker geheimzinnige beteekenis en de leer hunner goden stond alleen gebeiteld of geschreven, om hen, die geen priesters of novieten waren, niet wijzer te maken. Zeker werd daarom mij, die steeds slechts als kopiist werkzaam was, geen exemplaar der Leidsche Aegyptische oudheden toegekend.'

Erg leuk is de beschrijving van Hooiberg van de ontmoeting die hij had 'met de hoogst ten onrechte verguisde prinses Marianne, die, afgezonderd van het Hof, toen te Voorburg woonde en met een klein getal van neeffes en nichtjes het Rijks-Museum van Oudheden een bezoek bracht. In de gang bij de bovenzalen zette zij zich op een bankje neder, als een nette dame zonder sleep, en zei tot mij, die in haar nabijheid bleef: "Zie zoo, ik ga wat zitten, dat trappenloopen bevalt mij niet; ik heb in mijn leven hier en elders al zoveel museeën en ook mummieën gezien, dat ik er dubbel mijn bekomst van heb." Door die gewone taal, eenvoudig uitgesproken, kreeg ik ook moed en vertelde H. Ed. in korte woorden, dat ik vroeger, als zij met haar papa, koning Willem I, een wandeling in het Haagsche Bosch maakte, dikwijls, wanneer ik den koning met zijn dochter ontmoet had, spoedig tusschen de boomen door liep, zoo snel als ik maar kon om haar nogeens te ontmoeten en te zien. Ik gevoelde mij als knaap zoo gelukkig als ik een klein knikje tot dank voor mijn beleefde groet kon verwerven. "Wel, wel, deedt ge toen zooveel moeite mij eens te zien? Maar dat is al lang geleden. Nu ziet ge me nog eens, maar ik ben nu niet meer jong en ga met Papa niet meer wandelen. Er is in dien tijd al veel **gebeurd** en **veranderd**. Hebt ge dat ook niet ondervonden?" "Zoo, ben jelui weerom? Alles mooi, niet waar?" Zij lachte, knikte mij **tweemaal** toe en ging met haar gezelschap de groote trap weer af, en ik keek haar na. Indien het gesprek langer had mogen duren, had ik wellicht meer vernomen dat voor mij van belang was. Beide vorstelijke personen hebben reeds lang den tol der natuur betaald, doch mij een aange-name herinnering nagelaten.'

Tiemen Hooiberg was al jong getrouwd, op 5 november 1835 in Leiden, met Dientje (Dina Hendrika Venker, 03-03-1814 - 27-3-1876 in Leiden). Hij had haar ontmoet in de trekschuit van Den Haag naar Leiden: 'eene bejaarde juffrouw en een jeugdig meisje'. Dientjes vader had een school vlak achter het museum, waar niet alleen Tiemen Hooiberg is gaan wonen, maar ook zijn ouders. Al snel werd zijn zoontje Cornelis geboren en daarna Andries. Om beter in het onderhoud van zijn vrouw en kinderen te voorzien, begon hij een winkel in Engelsche artikelen, die hij had leren kennen tijdens zijn vele dienstreizen naar het British Museum in Londen. Hij verkocht naalden, inkt, *Queen's peppermint*, *camphorated chalk-tooth-powder*, *poor man's plaster* tegen de reumatiek en meer van deze zaken. De winkel werd uitgebreid met Berlijnse dameshandwerken. De deftige dames uit Leiden kwamen uittrenturen de gekochte knippatronen weer ruilen, trokken stiekem draadjes uit de strengetjes voor ze die weer terugbrachten en waren met hun voortdurend gezeur er de oorzaak van dat

Hooiberg in 1860 van de winkel een boek- en papierhandel maakte die heel goed liep.

Vanaf 1865 gaf hij als leraar in 'het lijn- en meetkundig teekenen' enkele uren per week les aan de pas opgerichte Leidse Hoogere Burger School.

Verder gaf hij pianolessen, lessen Engels en ook nog lessen in het Italiaans, een taal die hij eigenlijk helemaal niet sprak!

Zijn oude dag heeft Tiemen doorgebracht bij zijn zoon Andries in Epe.

Eerste steenlegging door Tiemen Hooiberg

Op 11 september 1891 werd in hotel Het Wapen van Epe een veiling gehouden van een huis met opstallen aan de Diepenweg, dat eigendom was van wijlen de heer Le Comte. André Hooiberg kocht het pand voor f 1900 en daarmee was de definitieve plek van de drukkerij in Epe gevonden. In 1895 heeft de toen 86-jarige Tiemen de eerste steen gelegd voor een nieuwe drukkerij, die in 1901 zou afbranden en werd herbouwd. Bij drukkerij Hooiberg werd vanaf 1878 het *Nieuws- en Advertentieblad voor Epe, Heerde en omstreken* gedrukt; dit streekblad heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in de Eper gemeenschap en werd later bekend als het Veluws Nieuws.

Tiemen op zijn oude dag

Tiemen is hoogbejaard gestorven in Epe en op 19 december 1893 schreef hij als laatste woorden:

'Weet gij welk bloempje mij steeds het liefste is? Het is dat van langdurige toegenegenheid, achting en vriendschap of liefde: het vergeet-mij-nietje. O, mocht dat door velen gevonden en in waarde gehouden worden! De aarde zou dan, geloof ik, een ander, gelukkiger verblijf opleveren voor

ons, menschen, die gisteren kwamen om morgen weer te vertrekken en eigenlijk niets dan tijdelijke verschijningen in de eeuwigheid zijn.'

Tiemen is op 12 december 1897 overleden.

NASCHRIFT

Prof. Dr. H.D. Schneider uit Oegstgeest werkt aan een heruitgave van de autobiografie van Tiemen Hooiberg, die in dit najaar moet verschijnen. Hij is zeer geïnteresseerd in nieuw materiaal over de familie en drukkerij Hooiberg. Als u daarover denkt te beschikken, kunt u met mij, Dianne Hamer, contact opnemen (zie voor het adres de binnenzijde van de omslag).

Verder bedank ik hartelijk Jeannet Richel die op website (www.imagier.nl) o.a. de geschiedenis van de familie Hooiberg uit de doeken doet en mij een kopie van de autobiografie van Tiemen, evenals enkele afbeeldingen heeft toegestuurd.

Bronnen:

F.L. Bastet, *De rest schuilt onder 't kruid. Wandelingen door de antieke wereld*, Amsterdam 1985, p. 94-110.

J. Gerard, *Epe in prenten en verhalen*, Epe 2002, p. 76, 77, 78.

Drs. P.P. van der Haak, *Epe toen en nu*, Hulst 1993, p. 56.

T. Hooiberg Sr., *De geschiedenis van een ruim tachtigjarig leven uit herinneringen samengesteld*, Epe 1893.

Honderd jaar Epe, Grepen uit de geschiedenis van de gemeente Epe van 1878 tot 1978, Epe 1978, p. 36-40.

U. Thieme & F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1907 - 1950.

F.G. Waller, *Biographisch Woordenboek van Noord-Nederlandsche Graveurs*, Den Haag 1938.

NOOT:

- 1) In april 2008 werd bekendgemaakt dat Hooiberg zich samen met drukkerij Salland de Lange en boekbinderij Erven Kramer als Hooiberg Salland in Deventer ging vestigen.

PUBLICATIEN.

Trekhondenwet.

Burgemeester en Wethouders van Epe brengen ter openbare kennis dat het met ingang van 1 Januari verboden is, dat zich tijdens den rit iemand op de hondenkar bevindt. Op daartoe strekkend verzoek, kan de Burgemeester een schriftelijke vergunning geven tot het zich bevinden op de kar tijdens den rit, door één persoon.

Nadere voorschriften omtrent de keuring van den hond, kar en tuig zullen binnenkort worden bekend gemaakt. (9638)

*Uit de krant
(december 1927)*

VAASSENSE FEESTEN RONDOM HET KONINGSHUIS

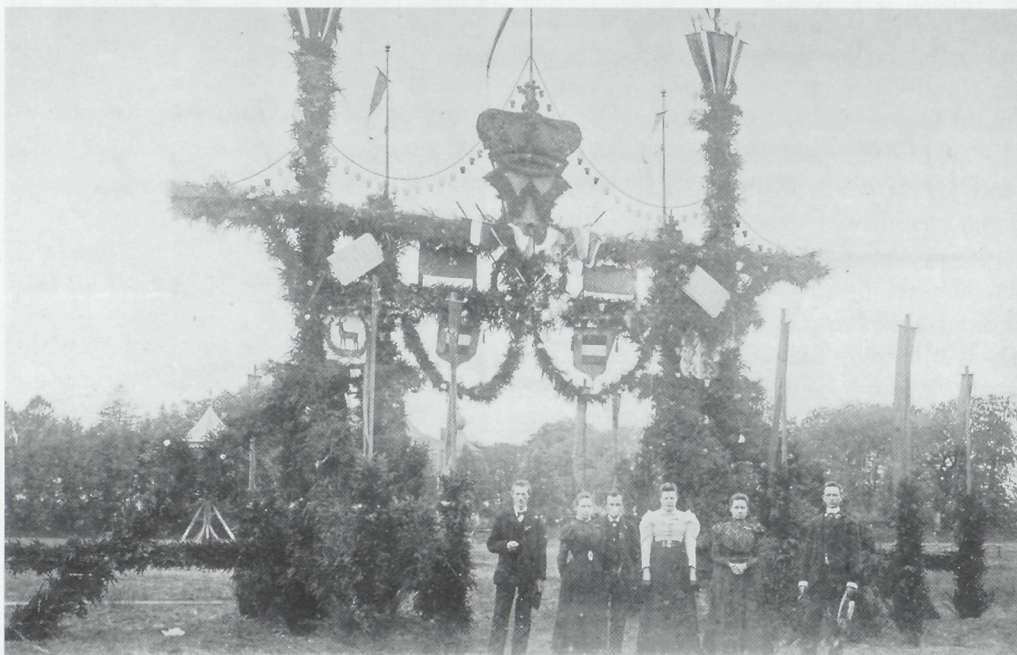
Frans Schumacher

Met het aanstaande bezoek aan Apeldoorn is het de vierde keer dat koningin Beatrix en haar familieleden Koninginnedag meevieren in Gelderland. Eerdere bezoeken vonden plaats in 1983 (Vaassen, Lochem), 1991 (Buren, Culemborg) en 1998 (Doesburg, Zutphen).

Het Oranjepark, de Loolaan en Paleis Het Loo zijn de drie locaties die op 30 april 2009 bezocht gaan worden. Apeldoorn rekent die dag op minstens 100.000 bezoekers en daar komen de eigen inwoners nog eens bij.

Koninginnedag

Op 31 augustus 1885, de verjaardag van prinses Wilhelmina, werd voor het eerst Prinsessedag gevierd, de voorloper van Koninginnedag. Het initiatief voor de viering kwam van de liberalen, die met het feest de onderlinge band in hun partij wilden verstevigen. Ook zou het houden van dit feest goed zijn voor de nationale eenheid. Prinsessedag kon bovendien de plaatselijke oogstfeesten vervangen die aan het einde van de zomer op verschillende data werden gehouden. Op 6 september 1898 werd Wilhelmina koningin en vanaf dat moment werd Prinsessedag omgedoopt tot Koninginnedag. Omdat 31 augustus

Op het feestterrein aan de huidige Julianalaan werd t.g.v. de kroning van prinses Wilhelmina in 1898 deze (bekroonde) erepoort gemaakt. Het was een ontwerp van timmerman Gerrit de Bruin.

tus ook de laatste dag was van de traditionele schoolvakantie, werd het al gauw een feestdag voor de kinderen.

In 1927 had de collecte onder de Vaassense bevolking vierhonderd gulden opgeleverd en van dit bedrag werd driehonderd gulden besteed voor het kinderfeest. Met de opbrengst van staangelden van kramen en tenten zouden de kosten van het vuurwerk en het in orde maken van het feestterrein aan de Kastanjelaan betaald kunnen worden. Op dit terrein kwam onder meer een consumptietent met dansvloer en jazzmuziek, een salon-ijsco, een hoeplatentlijntrekkerij (ringgooien en touwtje trekken) en een schiettent. Verder o.a. een koek- en suikerkraam, een palingkraam, een vis- en fruitkraam en een sigarentent. De heer D. Bijdam kreeg opdracht het feestterrein te verlichten.

Op dinsdagavond 6 september 1927, rond de klok van zeven uur, begon de viering van het Koninginnefeest. Het terrein werd op feestelijke wijze geopend en daarna richtte men zich op de komst van een Oosterse vorst die met de auto uit de richting Apeldoorn kwam. Zijne excellentie werd vergezeld door de heren Olsman en Kers, leden van de feestcommissie. Aan het einde van de Apeldoornseweg, bij de Tol, stapte de vorst uit en ging in optocht, met het Vaassens Fanfare Corps voorop in de stoet, langs de Dorpsstraat naar het feestterrein. Tegen betaling van 10 cent konden toeschouwers een briefje kopen, waarop de naam van de vorst geschreven moest worden. In het krantenverslag stond dat er vier mensen een prijs hadden gewonnen, maar de naam van de vorst werd niet vermeld.

Met de Kastanjelaan als vertrekpunt werd de tweede dag begonnen met een rondgang van de schoolkinderen door het dorp. Via Deventerweg, Stationsstraat, Dorpsstraat en het Dorpsplein, waar door de kinderen gezongen werd, keerde men terug naar de feestweide. Daar werden de kinderen vermaakt met spelletjes als zaklopen, touwtrekken, hardlopen en kregen zij versnaperingen zoals heerlijke limonade, koek en krentenbroodjes.

's Middags mochten de Vaassenaren zich bezighouden met spelletjes als ringsteken met karretjes en rijwielen, een dameswedloop met hindernissen en een kruiwagenloop voor heren. Het Koninginnefeest werd afgesloten met een schitterend vuurwerk. Op beide dagen was de burgemeester vanaf het begin aanwezig en sprak op de tweede dag zijn dankwoord uit naar alle medewerkers, en in het bijzonder de Oranjevereniging onder de leiding van voorzitter W.C.A. Bervoets.

Ook in 1930, het jaar dat koningin Wilhelmina haar vijftigste verjaardag vierde, deed Vaassen goed zijn best dit traditionele feest te vieren. Op maandagavond 1 september kwamen twee gekostumeerde voetbalelftallen van de verenigingen 'Veluwe' en 'Zwart-Rood' in hotel De Cannenburgh bijeen. Van daaruit vertrok de kleurrijke stoet met muziek naar de weide aan de Kastanjelaan waar de wedstrijd door veel publiek bekeken werd. De wedstrijd, het openingsnummer van het feestprogramma, eindigde in een gelijkspel, zodat geloot moest worden wie met de zilveren lauwertak en wie met de

medaille naar huis mocht gaan. De avond werd besloten met een lampionnen-optocht.

Het programma van de tweede dag bestond uit een rondgang van de schoolkinderen door het dorp met samenkomst op het marktplein, gevolgd door de spelletjes en wedstrijden op de feestweide. Het feest werd in de middag voortgezet met ringrijden met versierde tweewielige karretjes, het ringrijden op de fiets, stoelendans voor dames en het hardlopen. Natuurlijk ontbrak het vuurwerk niet waarmee deze dag werd besloten.

Jubileumfeesten

In 1923 werd het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina gevierd. Ook in Vaassen liet men, onder andere door het maken van erebogen, zien dat de sympathie voor het koningshuis, net als in de rest van ons land, alleen maar toegenomen was.

In 1923 lieten de inwoners van Vaassen zien dat men over voldoende creativiteit beschikte. In verschillende straten, zoals hier in de Jan Mulderstraat, verschenen erebogen als huldeblijk aan koningin Wilhelmina. Van een behoorlijk aantal mensen op deze foto zijn de namen bekend.

Op 6 september 1938 was het veertig jaar geleden dat Wilhelmina in de Nieuwe Kerk te Amsterdam als koningin werd ingehuldigd. Vaassen vierde dit jubileumfeest samen met het jaarlijkse Koninginnefeest op 12 en 13 september. Op maandagavond werd begonnen met een optreden op de feestweide van de Wapenveldse Boerendansers. Gekleed in Veluws kostuum dansten negen paren daar op een speciaal aangelegde dansvloer.

De volgende dag maakten schoolkinderen een tocht door het dorp, in gezelschap van de burgemeester en zijn vrouw, leden van de Oranjecommissie, het

Vaassens Fanfare Corps en de fluitclub 'Klein maar Dapper'. Op het marktplein kwam de stoet bijeen en werd het Wilhelmus gezongen, gevolgd door een toespraak van burgemeester Van Walsem. Voordat de stoet naar het feestterrein vertrok, werd door voorzitter Bervoets van de Oranjecommissie een krans gelegd bij de versierde en verlichte Wilhelmina-linde aan de Dorpsstraat, tegenover de Nederlands Hervormde kerk. (Deze linde, geplant op 20 april 1898, het jaar dat Wilhelmina koningin werd, kwam uit het Cannenburgherbos en was een geschenk van baron Van Lijnden. Onder de linde werd destijds een loden koker begraven met daarin een oorkonde.)

Op de feestweide werden spelletjes gedaan en zagen de kinderen van de vier meewerkende scholen een voorstelling van het theater Boltini. Nadat het feest voor de jeugd was afgelopen, kwamen onderwijzend personeel, de dames van de Naai- en Breischool en de leden van de Oranjecommissie in de consumptietent bijeen. Een verfrissing werd aangeboden en voorzitter Bervoets bedankte iedereen voor de medewerking.

Oranje-Bevrijdingsfeest

Na de oorlog organiseerde een nieuwe Oranjecommissie op 30 en 31 augustus 1945 een Oranje-Bevrijdingsfeest. Door het ontbreken van kermisattracties, vanwege de achterliggende oorlog, werd nog meer dan anders een beroep gedaan op de plaatselijke bevolking om mee te werken aan bijvoorbeeld de allegorische optocht, de gevel- en straatversiering en het gekostumeerde bal. Om het kinderfeest tot een succes te maken, en daar hoort een traktatie bij, vroeg de Oranjecommissie aan de ouders van schoolgaande kinderen voor dit doel om wat suiker en zo mogelijk een stukje boter. Dit kon op donderdag, vrijdag of zaterdag afgegeven worden bij de heer Meuleman aan de Deventerweg (A.B.T.B.). **'Het feest moet slagen, ook zonder draaimolen of kop van Jut, zelfs zonder sigaar of borrel'**, zo werd gezegd.

Een foto van de allegorische optocht in augustus 1945, gemaakt op de Dorpsstraat. Ter oriëntatie: Links de winkel en drogisterij van In 't Hout, rechts de woning van de familie Palm op de hoek van Dorpsstraat en Kosterstraat.

Door de slechte weersomstandigheden werd het feest een dag verschoven. Het kinderfeest op 31 augustus werd door kou en regen niet die feestelijke dag waarop vooraf was gehoopt. De allegorische optocht was met het meedoen van 62 personen wel een succes, evenals de deelname aan de volksspelen, de volgende dag, op een bijna tot moeras geworden feestweide. Zo was er o.a. ringsteken voor paren op een lorry, bloempotslaan voor meisjes en boegsprietlopen voor jongens. Duizenden

toeschouwers genoten 's avonds als afsluiting van de festiviteiten dit keer niet van het vuurwerk, maar van een oranje vreugdevuur, waarin de hakenkruisvlag in vlammen opging.

In de categorie Straatversiering won de Veldekster in augustus 1945 de eerste prijs. De boog stond op de Krugerstraat; rechts nog zichtbaar de woning van de familie Huisman aan de Koekoeksweg.

Op de achtergrond wacht de brandstapel (met de gehate hakenkruisvlag) om in vlammen op te gaan: het oranje vreugdevuur!

Feesten rondom huwelijk en geboortes

Ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard op 7 januari 1937 werd ook in Vaassen feest gevierd. Klokkengelui kondigde die ochtend aan dat de grote dag voor het vorstelijk paar was aangebroken. Rond elf uur hadden de schoolkinderen zich op het marktplein verzameld, waarna burgemeester Van Walsem de kinderen op hartelijke wijze toesprak. Onder leiding van de heer J.H. van 't Slot zongen de ruim duizend kinderen van alle scholen twee coupletten van het oude Wilhelmus. Daarna volgde een kleine optocht over de Hoofdstraat, Stationsstraat, Deventerweg, Hoofdstraat en Marktplein. Eenmaal terug op school ontvingen de kinderen, naast chocolade, taartjes en snoep, een mooie beker en een herinneringsprent.

's Middags luidden de klokken in Vaassen opnieuw. Tegen half drie kwamen de feestcommissieleden onder leiding van de heer W.C.A. Bervoets bij de Eperweg, hoek Boschweg bijeen, in gezelschap van de burgemeester en het Vaassens Fanfare Corps. Daar werd de Boschweg door de burgemeester omgedoopt tot Prins Bernhardlaan. Onder de klanken van muziek werd de weg vervolgd naar het begin van de Kastanjelaan en nadat ook hier door de burgemeester kort werd gesproken en een oranje lint was doorgeknipt, was de straatnaamwijziging een feit. De Kastanjelaan werd nu Prinses Julianalaan genoemd. Ook de Langeweg kreeg ter ere van het bruidspaar een andere naam en werd nu Emmalaan genoemd. De stoet trok ten slotte naar het drukbezochte marktplein waar verenigingen als Hosanna en St Caecilia hun zangkwaliteiten lieten horen.

In de avonduren vertrok vanaf het marktplein een bonte stoet, begeleid door het Vaassens Fanfare Corps, voor een rondgang door het dorp, bestaande uit groepen mensen, al dan niet gekostumeerd, en versierde wagens. Om de feest-

vreugde nog te vergroten werden in de optocht lampions en brandende fakels gedragen. Een commissie, bestaande uit mevrouw Van 't Slot-Roorda, de heer Chr. Lannoy en de heer Van de Put, maakte aan het eind van de avond bekend welke deelnemers aan de optocht in de prijzen waren gevallen. Zo kreeg bijvoorbeeld voetbalvereniging VIOS met het 'Huwelijksbootje' de derde prijs en de landbouwwagen van H. Witteveen en A. van Vemde de vijfde prijs. Ook werd bekendgemaakt wie de winnaars waren geworden van de verschillende feestversieringen. In de categorie opgerichte bogen: de boog op de Oosterhof (prijs tien gulden); in de categorie versierde straten: de Deventerweg (prijs acht gulden); in de categorie gevelversiering en verlichting: kasteel Cannenburch (vijf gulden).

Deze poort stond op de Stationsstraat, ter hoogte van de Kosterstraat, en werd gemaakt t.g.v. het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard. De heer W. Jonker werd gevraagd het lint door te knippen.

Geboortes

Een koninklijke geboorte gaf, net als in vele andere plaatsen in ons land, reden tot feestvieren. Zo maakte muziekkorps 'Gelijkheid en Samenspanning', het latere Vaassens Fanfare Corps, bij de geboorte van prinses Juliana op 30 april 1909 's middags met de kinderen van de drie scholen een rondgang door het dorp. De geboorte van de prinses was die ochtend om 10 uur bekendgemaakt door vier herauten met trompetgeschal, terwijl de klokken van de kerken in het dorp en op de Oosterhof werden geluid. Mensen legden het werk neer en uit vele woningen werd gevlagd. Om acht uur 's avonds vertrok er vanaf de Wilhelmina-linde een lampionoptocht, nadat het fanfarecorps eerst nog enkele nummers had gespeeld.

Onderweg werd op verschillende plaatsen Bengaals vuur ontstoken, terwijl het feest eindigde met een vuurwerk bij de Wilhelmina-linde.

Bij de geboorte van prinses Beatrix op maandag 31 januari 1938 luidden de klokken en maakten herauten opnieuw een rondgang door het dorp. Ook de

leerlingen van de openbare lagere school gingen, met de fluitclub 'Klein maar Dapper' voorop, in optocht door het dorp. Op de markt werd een vijftal knalbommen ontstoken.

De volgende dag kregen de kinderen op school chocolademelk en beschuit met muisjes en bezocht de Oranjecommissie die scholen waar feest werd gevierd. Natuurlijk vertrok 's avonds vanaf het marktplein, geheel volgens traditie, een lichtstoet, zoals een optocht met verlichting in die tijd werd genoemd. Daarin reed onder andere een versierde auto met ooievaar en baby mee. Na afloop werd, te midden van het water op de ijsbaan van vereniging 'De Cannenburgh', een vreugdevuur ontstoken.

Op zaterdag 5 augustus 1939 werd prinses Irene geboren en ook dat werd in Vaassen gevierd met klokkengelui en een muzikale rondgang door het dorp. 's Avonds was het minder druk in het dorp, er was wel muziek in de cafés, maar het leek alsof men wachtte op de officiële feestdag op maandag 7 augustus. Op die dag vertrok om acht uur 's avonds vanaf het marktplein het Vaassens Fanfare Corps en de vijf zangverenigingen in optocht naar de muziektent op de weide aan de Julianalaan. Nadat iedere vereniging met twee nummers had opgetreden, werden er lampions uitgedeeld en maakte men nog een rondgang door de straten van Vaassen.

Op dinsdagmorgen 18 februari 1947 klonk om zes uur al de eerste knal en drie kwartier later sirenegeloei van de brandweerwag, gevolgd door klokkengelui om zeven uur. Opnieuw werd in Vaassen de geboorte van een prinsesje, met de naam Marijke, luidruchtig bekendgemaakt en wie het had gemist, kon later terecht bij het politiebureau op de Dorpsstraat waar een proclamatie van de burgemeester was opgehangen. In de avonduren werd er een fakkeloptocht gehouden en ondanks het gure weer was de vooral jeugdige opkomst niet slecht. Door de vorst moest Vaassens Fanfare Corps afzeggen. De feestvreugde werd in de cafés nog even voortgezet en de jeugd kon er een dansje maken. 'Alles had verder een rustig verloop', aldus een verslaggever van de krant.

In 1983 mocht de Vaassense bevolking aan de koninklijke familie laten zien hoe in haar woonplaats traditioneel Koninginnedag werd gevierd. Het bezoek werd een daverend succes, wat niet in de laatste plaats te danken was aan de vele vrijwilligers en een fantastisch draaiboek van de Oranjecommissie in Vaassen.

Koningin Beatrix brengt in april 1983 een bezoek aan Vaassen. Zij wordt op deze foto terzijde gestaan door burgemeester Beuke en de commissaris van de koningin, de heer Geertsema. Daarachter zien we de heer Hamer, voorzitter van de Oranjecommissie in Vaassen.

NIEUW STREEKARCHIEF GEOPEND

Wim van 't Einde

Op 27 februari 2009 was het dan eindelijk zover. Het nieuwe streekarchief voor de Noordoost-Veluwe kon worden geopend. De genodigden werden bij binnenkomst van het Eper gemeentehuis boven aan de trappen ontvangen door de Eper burgemeester, Marijke van Lente, en de streekarchivaris, Gerrit Kouwenhoven. Aan beide kanten van de trap vormden leden van het Eper Sint Maartensgilde en het Hattemse Sint Annagilde een erehaag. Uiteraard was het voor hen op zijn plaats om bij deze officiële gelegenheid acte de présence te geven.

Als eerste kwam de Eper burgermeester Marijke van Lente aan het woord. Zij heette iedereen van harte welkom op deze historische dag, waarop het nieuwe streekarchief werd geopend. Na een lange periode van voorbereiding is niet alleen de samenwerking van de archieven op de Noordoost-Veluwe een feit, maar nu is ook het archief fysiek op één plaats ondergebracht. Hierdoor kan de service naar het publiek toenemen. Ze bedankte daarbij ook de Streekarchiefcommissie voor het vele werk dat ze heeft verricht. Daarna was het tijd voor een muzikaal intermezzo van Esther Kouwenhoven. Ze zong en speelde op een fraaie manier 'One day I'll fly away'.

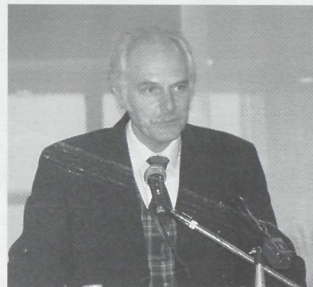

Vervolgens kwam C.O.A. baron Schimmelpenninck van der Oije, de voormalige provinciale archiefinspecteur van Gelderland, aan het woord. Hij memoreerde dat hij aan de wieg stond van de vorming van de samenwerking van de gemeentelijke archieven op de Noordoost-Veluwe en het aanstellen van de huidige streekarchivaris, de heer Kouwenhoven. Met diverse kwinkslagen en verhalen wist hij het publiek op een luchtige manier

door zijn verhaal te leiden. Het volledige verslag van zijn toespraak staat op de site van Ampt Epe.

Vervolgens kwam de streekarchivaris zelf, na weer een muzikaal intermezzo van zijn dochter, aan het woord.

Gerrit Kouwenhoven gaf aan blij te zijn met het nieuwe streekarchief. Doordat nu alles op één plek en beter geconditioneerd is opgeslagen, kan de service aanmerkelijk verbeteren. Aan de hand van het oudste archiefstuk, uit 1176, liep hij spiraalsgewijs door

de geschiedenis aan de hand van een afbeelding die op de ruit van het Streekarchief is gegraveerd. Ook sprak hij zijn dank uit naar de vrijwilligers die hem bij de verhuizing hadden geholpen.

Daarna kwam het moment voor de officiële opening van het nieuwe Streekarchief. Voorafgegaan door de beide gildes verlieten de genodigden de hoofdingang van het Eper gemeentehuis om naar de westelijke zij-ingang te lopen. Het was een kleurrijke optocht, ondanks het miezerige weer. Het tromge-roffel en de stoet trokken de aandacht van de vele winkelende en passerende plaatsge-noten. Op deze manier werden ook zij, voor

hen onverwacht, bij de festiviteiten betrokken. Voor de officiële opening werd de Gelderse

vlag, die voor deze gelegenheid voor het raam van het Streekarchief Noordoost-Veluwe was gehangen, door baron Schimmelpenninck van der Oije verwijderd. Hij werd daarbij gadeslagen door de drie burgemeesters en overige belangstellers. Daarna leidde Gerrit Kouwenhoven de burgemeesters en de voormalige provinciale archiefinspecteur rond in de publiekszaal en de archiefruimten.

Tijdens de informele afsluiting nam onze voorzitter, Evert de Jonge, nog even het woord en overhandigde aan de streekarchivaris en de Eper burgemeester archiefstukken en aan de Hattemse burgemeester een schop. Meer informatie hierover vindt u op de site van onze vereniging.

BOEKENNIEUWS

Boerderijnamen in Voorst - Dirk Otten

Het boek gaat over de herkomst en betekenis van ruim 900 boerderijnamen in de gemeente Voorst die in de periode 800-2000 zijn ontstaan. De betekenis van een aantal boerderijnamen is meteen duidelijk. Namen als Het Achterland, De Appelkamp, De Blauwackers, De Boerenkamp en Bruggenbos waren oorspronkelijk namen van percelen grond of terreinen, zogenaamde veldnamen, die op boerderijen overgingen.

Boerderijen werden ook genoemd naar personen, meestal de bewoners of eigenaars, bijvoorbeeld Bisschopshofstede, Hoetinkshoeve, Kamphorststee en Kuipershuis. De Assenstede werd genoemd naar een drager van de naam Assink en Het Arnhemsgoed naar de Deventer eigenaar Arnhem. Wat minder doorzichtig is de naam Duitskamp. Die boerderijnaam is ontleend aan de veldnaam Duitskamp, die op zijn beurt genoemd is naar de familie Doyts.

In totaal komen ruim 900 boerderijnamen aan de orde. Het is in Nederland zonder meer uniek dat binnen één gemeente zo veel boerderijen een naam hebben gekregen. De oorzaak daarvan is dat de gemeente Voorst in de volle lengte en breedte gelegen is in een zone van vruchtbare gronden die al vroeg ontginbaar waren.

Aan het eind van het boek staan drie registers, en wel van de boerderij-, de veld- en de straatnamen. Uit het register van de straatnamen valt meteen op te maken, waar de meeste boerderijen een naam kregen. Die liggen in de gebieden die het vroegst in cultuur werden gebracht.

Als illustraties worden in het boek zeven kaarten en een aantal foto's afgedrukt. Net als voor het boek *Veldnamen in Voorst*, dat ook door de IJsselacademie in Kampen werd uitgegeven, heeft Martin Hogeboom uit Epe ook voor *Boerderijnamen in Voorst* een aantal schitterende zwartwitfoto's gemaakt.

Angst en spanning rond Oene - Teunis Nootboom en Jan Kiesbrink

Twee Oenenaren, Teunis Nootboom en Jan Kiesbrink, schrijven een oorlogsboek (*Angst en spanning rond Oene, de vliegtuigcrash op 22 juni 1944 en wat daarna gebeurde*) over de crash van een Engelse bommenwerper in het Oenerbroek en wat er daarna gebeurde met de bemanning: twee kwamen om, drie werden krijgsgevangen gemaakt, twee kwamen in vrijheid en één lid werd gefusilleerd door verraad in Apeldoorn. Die in vrijheid kwamen zwierven over de Veluwe via Emst, Apeldoorn, Epe, PasOpkamp Nunspeet, Elburg en Barneveld naar Brabant, van het ene onderduikadres naar het andere.

Het is een boek met angst en spanning, ooggetuigenverslagen, veel fotomateriaal met gedetailleerde verslaggeving en veel interessante gegevens! Het boek zal circa 160 pagina's tellen en komt in juni 2009 uit.

U kunt nu alvast intekenen voor € 14,95 per exemplaar. Dat is mogelijk tot 1

In dit nummer:

Dianne Hamer schreef een boeiend, kleurrijk verhaal over Tiemen Hooiberg, de grondlegger van Drukkerij Hooiberg. Prof. Dr. H.D. Schneider werkt aan een heruitgave van de autobiografie van Tiemen Hooiberg, en nieuw materiaal is natuurlijk zeer welkom.

Lammert van Pijkeren doet onderzoek naar een familielid. De aanhef van zijn artikel maakt de lezer bij voorbaat nieuwsgierig: Dirk van Piekeren - Avonturier, vrijbuiters of 'gewoon' op het slechte pad?

Een artikel uit 1913 over de Geelmolen in Vaassen, afkomstig uit het Centraalblad der bouwbedrijven voor Nederland en koloniën. Het werd ons toegestuurd door de heer D. Kuin uit Noordbeemster.

Ruud Labberton blikt terug op de goedbezochte presentatie over de IJssellinie en verwijst naar het vervolg van deze avond: de rondleiding op 30 mei a.s.

Koninginnedag vieren geeft blijkbaar een gevoel van saamhorigheid. De belangstelling voor het bezoek van de koningin aan Apeldoorn dit jaar zal groot zijn. In het artikel 'Vaassense feesten rondom het koningshuis' laat Frans Schumacher onder meer zien hoe er vroeger in het dorp koninginfeest werd gevierd.

Verder ook nu weer een blad met veel fotomateriaal van goede kwaliteit! Kortom, de moeite van het lezen waard!